

Voigt, Stefan

Munkadokumentum

Az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti eltérés elemzése

ILE Working Paper Series, No. 32

Együttműködve a következőkkel:

Hamburgi Egyetem, Jogi és Közgazdasági Intézet (ILE)

Javasolt idézet: ILE Working Paper Series, No. University 32, of Hamburg, Institute of Law and Economics (ILE), Hamburg.

Ez a változat elérhető a következő címen:

<http://hdl.handle.net/10419/213491>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Amennyiben die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Használati feltételek:

Az EconStorban található dokumentumok menthetők és másolhatók személyes és tudományos célokra.

Őn nem másolhatja a dokumentumokat nyilvános vagy kereskedelmi célokra, nem állíthatja ki nyilvánosan, nem teheti nyilvánosan hozzáférhetővé az interneten, nem terjesztheti vagy használhatja más módon nyilvánosan.

Ha a dokumentumokat nyílt tartalmi licenc (különösen Creative Commons licencek) alapján tették elérhetővé, akkor a megadott licencben meghatározott további felhasználási jogokat gyakorolhat.

Universität Hamburg
DER FORSCHUNG | DER LEHRE | DER BILDUNG

FAKULTÄT
FÜR RECHTSWISSENSCHAFT

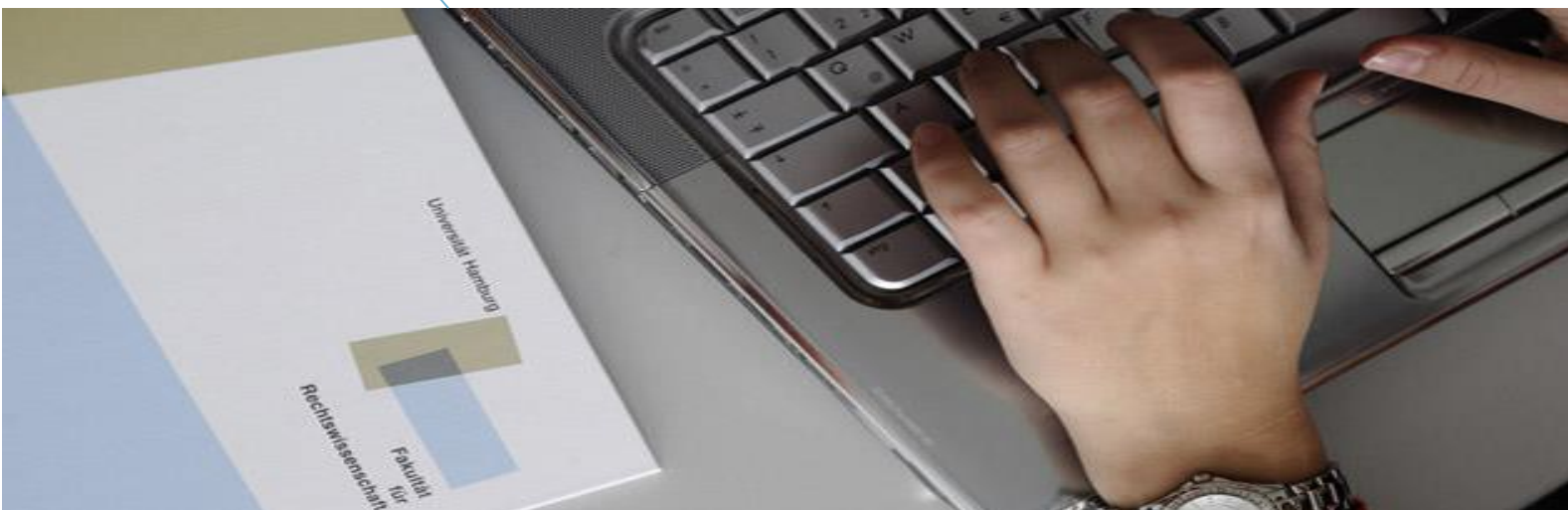
JOG- ÉS
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
INTÉZET MUNKADOKUMENTUM-
SOROZATA

Az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti eltérés elemzése

Stefan Voigt

Working Paper No2020. 32

Február 2020

MEGJEGYZÉS: Az ILE munkadokumentumokat vita és észrevételezés céljából terjesztik. Nem kerültek szakértői értékelésre.

© 2020 a szerzők által. Minden jog fenntartva.

Az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti eltérés elemzése STEFAN VOIGT^a

Összefoglalva: Ez a változat: November 8,2019

Az alkotmánygazdaságtan - az alkotmányok közgazdasági megközelítésen alapuló elemzése - az elmúlt két évtizedben jelentős előrelépést tett. Az alkotmány betartását meghatározó tényezőkre azonban csak kevés figyelmet fordítottak. Ez meglepő, mivel úgy tűnik, hogy az alkotmány szövege és az alkotmányos valóság között számos országban hatalmas szakadék tátong. Ebben a tanulmányban ezt a szakadékot de jure/de facto szakadéknak nevezzük. A tanulmány megvitatja, hogy miként lehet a szakadékot szisztematikusan kutatni, és áttekinti azt a kevés rendelkezésre álló szakirodalmat, amely eddig erre kísérletet tett.

Kulcsszavak: alkotmányos megfelelés; de jure/de facto szakadék.

JEL-kódok: H11; K38; P51.

---

^aHamburgi Egyetem, Jog- és Közgazdaságtudományi Intézet, Johnsallee D-2014835, Hamburg, Németország
stefan.voigt@uni-hamburg.de és CÉSifo, München.

Az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti eltérés elemzése

1. Bevezetés

A világ számos alkotmánya ígéri a földi paradicsomot, de úgy tűnik, csak kevesen tartják be. Kérdésként megfogalmazva: Mennyit lehet megtudni egy ország valóságáról, ha az alkotmányát tanulmányozzuk? És melyek azok a tényezők, amelyek az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti magas (alacsony) megfeleléshez vezetnek? Azért fontos tudni a válaszokat ezekre a kérdésekre, mert az alkotmányos szabályok hatása nyilvánvalóan attól függ, hogy milyen mértékben hajtják végre őket, és nem csak attól, hogy az alkotmányszöveg hogyan olvasható. Íme egy konkrét példa erre az általános állításra: A bírói függetlenség *de jure* nincs nagy hatással a gazdasági növekedésre, az igazságszolgáltatás *de facto* függetlensége az, ami elősegíti a gazdasági növekedést (Feld és Voigt, 2003; Voigt et al. 2015). Általánosabban szólva, az alkotmányok valószínűleg csak akkor csökkentik a bizonytalanságot, ha ténylegesen végrehajtják őket. A bizonytalanság káros a beruházásokra és ezáltal a gazdasági fejlődésre.

Az imént említett példában a hangsúly az alkotmány be nem tartásának gazdasági következményein van. A be nem tartás potenciálisan káros hatásai azonban itt nem érnek véget. Például az alapvető emberi jogok be nem tartása csökkenti az egyéni szabadságot, és ezért *önmagában* káros lehet, függetlenül a gazdasági következményektől. Ezért az alapvető emberi jogok felhasználása az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti eltérés elemzésére kínálja magát, mivel a szakadék itt tűnik különösen nagynak. De

a meg nem felelés kérdései határozottan nem korlátozódnak az emberi jogokra. Miért tartják be az elnöki megbízatási határidőket csak bizonyos esetekben, milyen feltételek mellett halasztják el vagy törlik el teljesen a választásokat, milyen feltételek mellett nem áll összhangban az alkotmány szövegével a nemzeti és a regionális kormányok közötti kapcsolat, és milyen feltételek mellett hagyják figyelmen kívül a kormányok a bírósági döntéseket? A kérdések listája természetesen még tovább bővíthető.

Meglepő módon nagyon kevés tudós próbált választ adni ezekre a kérdésekre.^{1,2} És a témához való kevés hozzájárulás közül a koncepcionális elképzelések nyilvánvalóan felülmúlják mind a gondos elméleti érveket, mind az empirikus tanulmányokat. Ebben az áttekintésben összefoglalom a kérdéssel kapcsolatos kevés empirikus bizonyítékot, és foglalkozom néhány olyan fogalmi nehézséggel is, amelyekkel meg kell küzdeni, mielőtt a kérdésekre kielégítő választ kaphatunk. A két legfontosabb ezek közül a következő: Hogyan határozzuk meg a szakadékot? És hogyan mérjük? Ezek olyan fogalmi kérdések, amelyeket meg kell válaszolni, mielőtt a felmérés alapjául szolgáló központi kérdés empirikusan megválaszolható lenne. Ezenkívül olyan elméletre van szükség, amely segít eligazodni a *de jure/de facto szakadékot* meghatározó, potenciálisan fontos tényezők keresésében. Ezért ezt a felmérést néhány valószínűsíthető feltételezés mérlegelésével kezdem.

Kapcsolódó projektek az alkotmányos hosszú élet meghatározó tényezőit (Elkins et al. 2009), valamint az alkotmányos sikerességet vizsgálták (Elster 2000, Ginsburg /Huq 2016). Ezek szorosan összefonódnak a mi kérdésünkkel, mivel a megfelelés (a mi témánk) a sikeresség (Elster kérdése) szükséges feltételének tűnik. Mások az ideálok és az intézmények közötti szakadékot írták le (pl. Huntington 1982), vagy az alkotmány alkotóinak szándékai közötti szakadékot

(bárhogyan is állapították meg) és az elért eredmények. Az utóbbi két résszel itt nem foglalkozom.

A tanulmány további része a következőképpen épül fel: A szakasz hipotéziseket dolgoz2 ki a *de jure/de facto szakadék* lehetséges meghatározó tényezőire vonatkozóan, amelyet úgy definiálok, mint az alkotmánynak nevezett dokumentumban kifejezetten leírt rendelkezések és a különböző kormányzati ágak legfelsőbb képviselőinek, például a kabinet tagjainak, a törvényhozóknak és az ország legfelsőbb bíróságának (bíróságainak) tagjainak magatartása közötti nem egyezést. A szakasz foglalkozik3 e meghatározás néhány részletével, és felteszi a kérdést, hogyan mérhető a szakadék. A 4. szakasz a rendelkezésre álló empirikus bizonyítékokat tekinti át. Mivel valójában kevés bizonyíték áll rendelkezésre, a szakasz kutatási programként is olvasható, mivel néhány nyitott kérdést kifejezetten leír. Az 5. szakasz következtetéseket von le.

2. A szakadék lehetséges meghatározói: elmélet

2.1. Elméleti keret

Mivel ez a hozzájárulás egy áttekintés, nem törekszem arra, hogy egységes elméletet dolgozzak ki vagy javasoljak, hanem arra, hogy szisztematikusan bemutassam a mások által kidolgozott, szétszórt és változatos hipotéziseket.

Elkins és munkatársai (2009, 2) javasolják, hogy tegyenek különbséget egyrészt a "tervezési tényezők", másrészt a "környezeti tényezők" között. A tervezési tényezők az alkotmány tartalmára és szerkezetére, míg a környezeti tényezők arra a környezetre vonatkoznak, amelyben az alkotmányt megvalósítják. Azt a kérdést teszik fel, hogy ezek a tényezők döntő szerepet játszanak-e az alkotmányok hosszú élettartamának magyarázatában. Javaslom, hogy érvelésüket egy lépéssel

tovább vigyük. Feltételezve, hogy az alkotmánytervezés alakítható és

a környezeti tényezők nagyrészt exogén módon határozzák meg, úgy érvelek, hogy a környezetéhez nem igazodó alkotmányos tartalomnak valószínűtlen, hogy betartják.

Mielőtt hipotéziseket állítanánk fel, javaslom, hogy mind a "tervezési tényezők", mind a "környezeti tényezők" tekintetében pontosabban fogalmazzunk. Az alkotmányos rend fenntartásának lehetséges eszközeinek feltárása iránt érdeklődő Wagner és Gwartney (1989) az alkotmányos rend fenntartásának lehetséges eszközeinek feltárásában egyrészt a tartalmi korlátok, másrészt az eljárási tervezés megkülönböztetését javasolja. Az érdemi korlátozások "a rendes jogalkotási folyamat hatókörének korlátozására szolgálnak", míg az eljárási tervezés "politikai intézményeket és eljárásokat hoz létre" (ibid., 37). Az eljárási tervezési intézkedések célja, hogy az alkotmányt önérvényesítővé tegyék, például olyan vétőszereplők telepítésével, akiktől elvárják, hogy saját hatáskörüket megvédjék más politikai szereplők beavatkozásaitól. Ezért Vanberg (2011) később azzal érvel, hogy az eljárások nagyobb valószínűséggel vezetnek alkotmányos megfeleléshez, mint az érdemi korlátozások. Ezért a tervezési tényezők mérlegelésekor lehetőség van az érdemi korlátozások és az eljárási tervezés szétválasztására.

Ami a környezeti tényezőket illeti, nem tudok hasonló elhatárolásról. Egy egyszerűbb elhatárolás az lehetne, hogy minden más lehetséges tényezőt elválasztanánk az alkotmány létrehozásának és elfogadásának módjától. Ezek az egyéb tényezők lehetnek exogén tényezők, mint például az ország földrajzi elhelyezkedése és alkotmányos történelme, de ide tartozhatnak a társadalom tagjai között uralkodó értékek és normák is. Így nem egy egyszerű kettősséget kapunk, hanem egy folyamatos mérőszámot, amely az adott tényező exogenitásának mértékén alapul.

A tervezési tényezők és a környezeti tényezők közötti kapcsolat megteremtésének egyik lehetősége az alkotmányos kultúrára való hivatkozás. Ezt a kifejezést számos tudós többféleképpen használta már. Ferejohn et al. (2001, 10) az alkotmányos kultúrát "értelmezési normák, kánonok és gyakorlatok hálójaként definiálják, amelyeket egy adott közösség legtöbb tagja elfogad és alkalmaz (legalábbis implicit módon) a megfelelő kétszintű rendszer azonosítása és fenntartása érdekében". Néhány oldallal később (ibid., 15) folytatják: "Röviden, az alkotmányos kultúrára kell tekintenünk. . és nem egy alkotmányos szövegre, hogy leírjuk mind azt, hogyan működik valójában egy államberendezkedés, mind pedig azt, hogy . ...hogyan polgárai szerint hogyan kellene működnie". Ferejohn et al. tehát amellet érvelnek, hogy ahhoz, hogy megértsük, hogyan valósul meg az alkotmányszöveg (azaz a *de jure* alkotmány), meg kell vizsgálnunk, hogy az emberek szerint valójában hogyan kellene működnie (környezeti tényező).

Eddig a lehetséges érvek strukturálására tett kísérletek a korlátozásokra összpontosítottak. Végző soron az alkotmány betartását a szereplők határozzák meg, ezért a különböző korlátok mellett az érintett szereplők ösztönzőit kell elemezni. Javaslom, hogy a szereplők négy nem kizárólagos csoportját különböztessük meg:

(1) azok, akiket az alkotmánynak korlátoznia kellene, mint például a kormány tagjai; (2) azok, akik potenciálisan átvehetik a vétójátékos szerepét a kormánnyal szemben, mint például a törvényhozók, bírák és mások; (3) más országok kormányai; és (4) a polgárok általában.

Az 1. táblázatban megpróbálom a különböző kényszereket a négy szereplőcsoporttal kombinálni. A táblázatot szemlélve azonnal felmerül néhány kérdés: Mi a fontosabb, az anyag vagy az eljárás? Hogyan tehetik a potenciális vétószereplők kevésbé valószínűvé a megfelelés elmaradását? Hogyan kerülnek

egyáltalán más államok kormányai a képbe? Mi

mi a polgárok lehetséges szerepe? Milyen értelemben releváns a társadalom számos tagja által követett értékek és normák tartalma az alkotmányos megfelelés meghatározásában?

Asztal errefelől

Ahhoz, hogy mindezekre a kérdésekre vonatkozó hipotéziseket állítsunk fel, azt javaslom, hogy Becker (1968) szellemében egy egyszerű várható hasznossági egyenletre támaszkodjunk.

$$E(U) = (1-p) \times b + p \times c$$

Az alkotmány által feltételezhetően korlátozott szereplők várható hasznossága érdekel bennünket. Feltételezem, hogy - legalábbis elvileg - jobb helyzetbe hozhatják magukat, ha lemondanak az alkotmányról (ami a "b" hasznok realizálását feltételezi). A "b" megállapításához tehát azoknak a preferenciáira kell koncentrálnunk, akik abban a helyzetben vannak, hogy lemondhatnak az alkotmányról. Ha a bírálat, szankció stb. valószínűségének "p" és a "c" költségeknek a szorzata kellően magas, a politikusok az alkotmány betartása mellett döntenek.³ A különböző szereplők különböző költségeket róhatnak a kormányokra, és javaslom, hogy a különböző szereplőket sorra véve tárgyaljuk meg a feltételezéseket. Az alkotmány be nem tartásából származó előnyöket potenciálisan meghatározó számos tényező megvitatásával kezdem.

Az elméleti keret felállítása során három dolgot tettem: javaslatot tettem a *de jure/de facto szakadék* meghatározásához releváns tényezők egyszerű taxonómiájára, bemutattam azokat a szereplőket, akik profitálhatnak a *de jure/de facto szakadékból*, valamint azokat, akik érdekeltek abban, hogy megakadályozzák a szakadék kialakulását, és utolsó lépésként egy egyszerű

költség-haszon keretet. Ez a költség-haszon keretrendszer szolgál a szakasz további részének felépítésére. A megfelelés elmulasztásából a kormányzat számára származó 2.2.potenciális előnyök a következők lesznek

megvitatják. A 2.3. szakasz azzal a p valószínűséggel foglalkozik, hogy valamilyen potenciálisan költséges ellenzék keletkezik, míg a 2.4. szakasz a különböző szereplők által a kormányzatra róható költségeket vizsgálja. Ezen alfejezetben belül megvizsgálom az itt is bemutatott különböző szereplők, nevezetesen a vétőszereplők, a külföldi szereplők és a polgárok által potenciálisan okozott költségeket.

2.2. A megfelelés elmulasztásából származó potenciális előnyök

Feltételezésem szerint a b nagyságát, azaz az alkotmány feladásából származó hasznot több tényező határozza meg. Minél jobban eltérnek a kormányzó preferenciái az alkotmányban meghatározott korlátozásoktól, annál nagyobb a b . Pontosabban, minél szigorúbbak az alkotmányban foglalt korlátozások, annál vonzóbb az alkotmány be nem tartása, *ceteris paribus*. Ugyanakkor a kormányzó személyisége is számíthat, mivel ő maga is előnyben részesítheti a szabálykövetést. Ha a politikai vezetők kiválasztására és kinevezésére alkalmazott mechanizmus a szabálykövetést jutalmazza, ez csökkenti a be nem tartás valószínűségét.

Az alkotmányos tartalom és a kormány preferenciái közötti eltérés

A lemondásból származó előnyök alacsonyak, ha az alkotmányban meghatározott korlátozások összhangban vannak a kormány preferenciáival, azaz ha a kormány nem kíván olyan hatáskörökkel rendelkezni, amelyeket az alkotmány nem biztosít számára. Ez azt jelentheti, hogy a régebbi, nem módosított alkotmányokat kisebb valószínűséggel tartják be. Megjegyzendő azonban, hogy ezt az érvet nem mindenki osztja. Elkins et al. (2009) például azzal érvel, hogy lehet valami olyasmiről, mint a "növekvő illeszkedés", és hogy minél régebb óta van érvényben

egy alkotmány, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy a *de jure* és a *de facto* alkotmányok összhangban vannak. Az alapvető jogokat illetően Elkins et al. (lásd még

2016, 233) úgy tűnik, hogy az általuk "érési hipotézisnek" nevezett hipotézist támogatják. Rámutatnak arra, hogy az aspirációs jogok olyan motiváló erővel bírhatnak a politikusok számára, amely néhány év múlva a tényleges megvalósításukhoz vezethet.⁴ Empirikusan valóban találnak érési hatást (azaz konvergenciát az alkotmányos valóság és az alkotmányszöveg között), lényegében azonban a hatás elenyészőnek bizonyul.

A jelenlegi vezetők preferenciái kevésbé valószínű, hogy összhangban vannak az alkotmány tartalmával, ha az alkotmányt egy idegen hatalom kényszerítette ki. Berkowitz et al. (2003) empirikusan kimutatták, hogy a lakosságra kényszerített jogi átültetéseknek kisebb az esélye a megvalósulásra, míg a lakosság által jól ismert jogrendszerekből származó átültetéseknek nagyobb az esélye a megvalósulásra. Ezért nagyobb *de jure/de facto különbségre* számítok, ha az alkotmányt egy idegen hatalom kényszerítette ki, *ceteris paribus*. Egy másik tényező szorosan összefügg azzal a lehetőséggel, hogy a politikai intézkedések alkalmazásával kapcsolatos preferenciák idővel változhatnak. Más szóval, minél nehezebb az alkotmányt módosítani, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy figyelmen kívül hagyják (Gavison 2002; Elkins et al. 2009).

Tartalmi korlátozások

Az érdemi alkotmányos korlátozásokkal szembeni lemondásból származó potenciális előnyökre vonatkozó általános hipotézisünk rövid és egyszerű: Minél korlátozóbb az alkotmány, annál nagyobb a lemondásból származó haszon, *ceteris paribus*. Képzeljünk el egy olyan alkotmányt, amely teljes mértékben tiltja az újraelosztás minden formáját, például az alapvető jóléti politikákat.⁵ Más, kevésbé szélsőséges példák az alkotmányos költségvetés

korlátozások, a szövetségi kormányok érdemi korlátozása az állami kormányzatba való beavatkozásra, például bizonyos támogatások megtiltásával stb.

A politikusok kiválasztási mechanizmusai

Most egy olyan gondolat megvitatására térünk át, amelyről valószínűleg még soha nem esett szó az alkotmányos szabályok betartásával kapcsolatban, de amely fontos hatással lehet az alkotmány betartásának mértékére. A gondolat az, hogy a különböző kiválasztási mechanizmusok, amelyek a parlamenti és a végrehajtó hatalom tagjainak kiválasztására vonatkoznak, különböző tulajdonságokkal rendelkező politikusok kiválasztásához vezethetnek. Az alapfeltevés az, hogy a különböző típusok különbözőképpen viselkednek, és különböző előnyöket húznak az alkotmány be nem tartásából. Brennan és Hamlin (2000) diszpozíciós heterogenitást feltételeznek a (politikai) szereplők között, amit azzal konkretizálnak, hogy feltételezik, hogy a politikusokat vezérelheti érény vagy önérdék, majd azt a kérdést teszik fel, hogy az intézményeket lehet-e úgy kialakítani, hogy az érényes egyének nagyobb valószínűséggel induljanak politikai tisztségért, és nagyobb valószínűséggel válasszák meg őket politikai tisztségbe. Két lépésben járnak el. Az első (statikus) lépésben a diszpozíciókat adottnak feltételezik. A második (dinamikus) lépésben az intézmények befolyásolhatják a diszpozíciók eloszlását a szereplők között (azaz az intézmények növelhetik az érényességet). Ez az elképzelés a politikusok számára az alkotmánysértésből származó előnyökkel foglalkozik abban az értelemben, hogy egyes típusok várhatóan nagyobb hasznot realizálnak a lemondásból, mint mások.

Az elmúlt néhány évben számos tanulmány elemezte a politikai hivatalokba való (ön)kiválasztódás mintáit. Dal Bó et al. (2017) elemzik a politikába való kiválasztódás mintáit Svédországban, és azt találják, hogy összességében a

politikusok lényegesen okosabbak, mint az általuk képviselt lakosság. Arra a következtetésre jutottak, hogy "lehetséges, hogy a demokrácia

hozzáértő és társadalmilag reprezentatív vezetés létrehozása". De őket a politikusok képessége és reagálóképessége érdekli, ami nem feltétlenül azonos a jogállamiság betartására való hajlandóságukkal.

A politikusok életkora és viselkedésük közötti kapcsolatot vizsgálva Alesina és társai (2016) azt találják, hogy a fiatalabb politikusok (esetükben az olasz polgármesterek) "nagyobb valószínűséggel viselkednek stratégiailag a választási ösztönzők hatására". Valószínűleg növelik a kiadásokat a választások előtti években, valamint több transzferhez jutnak a központi kormánytól. Azokkal a lehetséges okokkal foglalkozva, amelyek miatt a fiatalabb polgármesterek stratégiai szempontból jobban viselkednek, mint idősebb kollégáik, Alesina és társai (2016) azzal érvelnek, hogy ez a viselkedésbeli különbség valószínűleg karrierérdekek miatt van, és nem a hosszabb időhorizontjuk vagy az energikusabb viselkedésük miatt. Tanulmányuk azonban néma a mi kérdésünkre, nevezetesen arra, hogy a fiatal politikusok kevésbé (vagy inkább) betartják-e az alkotmányos szabályokat, mint az idősebb politikusok.

Dal Bó és Finan (2018) tanulmánya áll a legközelebb a kérdésünkhöz. Modelljük szerint a politikusok két tulajdonsággal jellemezhetők, nevezetesen egyrészt ideológiával, másrészt valenciával. A valencia kifejezés olyan kívánatos tulajdonságokat foglal magában, mint a karizma, a kompetencia és a feddhetetlenség. A magas fokú integritás állítólag az alkotmánynak való megfelelésre készítetné a politikust. Alapgondolatuk az, hogy a választási minták a hivatalért való indulás költségeitől függenek, amelyek a jelöltek között eltérőek lehetnek. Ahhoz, hogy modelljüket empirikusan tesztelni lehessen, ezért a valencia megfigyelésére lenne szükség, ami nem áll fenn. Dal Bó és Finan (ibid.) rámutat arra, hogy a legtöbb empirikus tanulmány a valencia olyan helyettesítő adataira támaszkodik, mint az iskolai végzettség, a hivatalba lépés előtti

jövedelemszint vagy a hivatalba lépés előtti foglalkozás típusa. De az a feltételezés, hogy ezek bármelyike nagyon erősen korrelál a normakövetéssel, erőltetettnek tűnik.

Ahelyett, hogy sajnálkoznék az elméleti és empirikus meglátások hiánya miatt, egyszerűen csak néhány *ad hoc* feltevést teszek a vezető politikusok személyes tulajdonságaira vonatkozóan.

- (a) Azok a vezetők, akik szabálytalan eszközökkel jutottak hatalomra, nagyobb valószínűséggel nem tartják be az alkotmányban meghatározott határokat. Ha a hatalmat a szabályok megszegésével szerezte meg, miért kellene betartania a szabályokat a kormányzás során?⁶
- (b) Azok a vezetők, akik egykor a hadseregben szolgáltak, kevésbé valószínű, hogy betartják az alkotmányt. Az alapfeltevés az, hogy a katonai vezetők jelentős része kész arra, hogy a törvényességgel és renddel kapcsolatos saját preferenciáit a számukra esetleg lassúnak és nehézkesnek tűnő alkotmányos korlátozások fölé helyezze.
- (c) A női vezetők nagyobb valószínűséggel tartják be az alkotmányt. Van némi bizonyíték (Dollar et al., 2001) arra, hogy a nők által irányított országokban kevesebb a korrupció, ami a szabálykövetés egyik helyettesítőjeként értelmezhető.
- (d) A fiatalabb vezetők talán kevésbé hajlamosak betartani az alkotmányt, mivel a hivatali idő biztosítása nagyobb értéket képvisel számukra, mint az idősebb vezetők számára. Az érv tehát az, hogy a b jelenértéke magasabb a fiatalabb vezetők esetében. Ugyanakkor ennek az ellenkezőjére is számíthatunk: ha az alkotmány megszegése növeli a hivatalból való kirúgás esélyét, akkor a fiatalabb vezetők talán óvatosabbak lesznek, hogy ne szegjék meg az alkotmányt.⁷

Mind a négy feltételezés alapfeltevése az, hogy a szabályok be nem tartásából származó előnyök nem objektíven adóttak, hanem a szereplők személyes jellemzőitől függenek. Ez motiválja a következő kérdést: Mely eljárások jobban

valószínűleg olyan emberek kinevezéséhez vezet, akik a hatalmat rendes úton szerzik meg, akiknek nem volt katonai karrierjük, és akik fiatal koruk miatt valószínűleg nem maradnak évtizedekig a politikában?⁸

Az erős pártoknak kedvező politikai rendszerek azért lehetnek kedvezőek az alkotmányos megfelelés szempontjából, mert a rövid időhorizontú egyéni politikusok nem valószínű, hogy ilyen pártok vezetőivé válnak, mivel ezek a szervezetek kollektíven alacsonyabb diszkontfaktorokat eredményeznek (Brennan és Kliemt 1994). A Becker szellemében a költség-haszon kalkuláció szempontjából megfogalmazva a be nem tartásból származó haszon várhatóan alacsonyabb lesz az erős pártokkal rendelkező rendszerekben, mivel az ilyen pártok várhatóan hosszabb időhorizonttal rendelkeznek.

Ezzel zárul az alkotmányok be nem tartásából származó lehetséges előnyök listája. Ezeket a lehetséges előnyöket a kormányzat szempontjából elemeztük. Az alkotmányos szabályok nemcsak lehetővé teszik a kormányzást, hanem korlátozzák is azt, ezért egyes kormányzati szereplők számára előnyös lenne a szabályok be nem tartása. Mivel az alkotmányos szabályok a szabályok legalapvetőbb rétegét alkotják, nincs ennél alapvetőbb réteg, amelyre támaszkodva szankcionálni lehetne a szabályok be nem tartását. Ez azt jelenti, hogy az alkotmányos szabályoknak való megfelelés várhatóan magas lesz, ha az érintett szereplők nem tudnak jobban járni azzal, hogy nem hajtják végre a szabályokat. Ezt a tulajdonságot gyakran "önérvényesíthetőségnek" nevezik. Milyen eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy az alkotmányos szabályok be nem tartása ne legyen vonzó? Költség-haszon szempontból hogyan lehet a szabályok be nem tartását olyan költségessé tenni, hogy a kormányt képviselő szereplőket ne ösztönözze erre?

2.3. A szankcionálás valószínűségét meghatározó tényezők

Ebben a szakaszban számos olyan tényezőt mutatok be, amelyek meghatározhatják, hogy milyen valószínűséggel derül ki, hogy egyes kormányzati szereplők nem tartják be az alkotmányos korlátozásokat. A be nem tartás feltárása szükséges, de nem elégséges feltétele a szankcióknak. Néha nehéz szétválasztani a p valószínűséget a c költségtől. Végző soron azonban ez nem probléma, mert a kettő szorzata számít.

Az alkotmányos szabályok betartását meghatározó, potenciálisan legfontosabb környezeti tényezőt egy egyszerű játékkal lehet megragadni, amelyet Weingast (1997) írt le, és amelyben a polgároknak a kormány ellen kell koordinálniuk, ha a kormány megpróbál elállni az alkotmányos szabályoktól. Ez valószínűbbnek tűnik, ha az alkotmányos szabályokat olyan pontos módon fogalmazzák meg, amely kevés teret hagy az értelmezésnek. Az alkotmányos szabályok így Schelling (1960) fókuszpontjaivá válhatnak. *Ceteris paribus, az alkotmányos szabályok pontosságával nő az alkotmányos szabályok betartásának valószínűsége.*⁹

Leeson (2011) nagyrészt Hayeket (1960) követve azzal érvel, hogy a kormányzati hatókör korlátozása növelné az alkotmány betartásának valószínűségét, mivel a kisebb kormányok viselkedését könnyebb ellenőrizni. Míg Weingast (ibid.) az alkotmány pontosságára, addig Leeson annak korlátozó funkcióira összpontosít. Megjegyzendő, hogy ez az érv ellentétben áll az alkotmánytól való elállásból származó potenciális előnyökkel kapcsolatban leírt feltételezéssel. Ott azt állították, hogy a hatáskörök nagyon korlátozott köre

a politikának juttatott összegek növelhetik annak valószínűségét, hogy a politikusok túllépik alkotmányos mandátumukat.

A polgárok közötti konszenzus elérése arról, hogy a kormány túllépte hatáskörét (és ezután ennek a felismerésnek megfelelően cselekedni), valószínűbbnek tűnik, ha a polgárok számos értéket és normát osztanak. Más szóval, nem csupán az alkotmányszöveg pontossága, hanem az értelmezés homogenitása is. Vanberg (2011, 313) szerint a homogenitás nem azért fontos, mert a polgárok hasonló értékeket vallanak, hanem azért, mert a közös értékek lehetővé teszik számukra, hogy összehangolják a legitim és illegitim kormányzati cselekvéssel kapcsolatos elvárásaikat. Hipotézisként megfogalmazva: *Annak a valószínűsége, hogy a polgárok egységesen értelmezik a kormányuk viselkedését úgy, hogy az nem áll összhangban az alkotmánnyal, annál nagyobb, minél inkább közösek az értékek és normák a lakosság körében.*¹⁰ Itt is a tervezési és környezeti tényezők közötti kölcsönhatás döntő jelentőségű abban az értelemben, hogy az írott alkotmány tartalmazhat pontos korlátozásokat, amelyek akkor válnak hatékonyvá, ha a polgárok osztják az elvárásokat azzal kapcsolatban, hogy ezeket az írott korlátozásokat hogyan kell értelmezni és hogyan kell cselekedni.

A kormányzati magatartás alkotmánytól való eltérésként való értelmezésének előfeltétele, hogy rendelkezünk egyrészt az alkotmány tartalmára (azaz a *de jure* alkotmányra), másrészt a kormány tényleges magatartására vonatkozó információkkal. Ezen információk birtokában egy olyan értékelésre van szükség, amely megítéli, hogy a kormányzati magatartás az alkotmánynak való megfelelésként értelmezhető-e vagy sem. A média fontos szerepet játszhat a vonatkozó információk biztosításában, valamint egy lehetséges értékelés felajánlásában. Feltételezésem szerint a *nagyfokú médiaszabadság elősegíti, hogy a de jure/de facto szakadék kicsi legyen.*¹¹

Végezetül feltételezem, hogy az alkotmány létrehozásának és elfogadásának módja befolyásolja annak valószínűségét, hogy az alkotmányt szó szerinti jelentése szerint hajtják végre. *Minél átfogóbbak az alkotmány tartalmáról folytatott tanácskozások, annál nagyobb a dokumentumnak tulajdonított legitimitás, és annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy megvédik, ha egyes szereplők megpróbálnak elszakadni tőle* (lásd még Widner 2005).¹² Ez a hipotézis kiegészíthető egy szorosan kapcsolódó hipotézissel, nevezetesen azzal, hogy *minél átfogóbb az alkotmány elfogadásának eljárása, annál nagyobb legitimitást tulajdonítanak a dokumentumnak, és annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy megvédik, ha egyes szereplők megpróbálnak elállni tőle.*

2.4. A szankciók súlyossága

Ha költségeket vetnek ki, akkor azokat nem az alkotmányt be nem tartóknak kell kivetniük. Javaslom, hogy itt a szereplők három csoportját különböztessük meg: (1) a kormányzat más képviselői; (2) más kormányok; és (3) nem állami szereplők, különösen a polgárok.

2.4.1 A vétójátékosok által okozott költségek

Az alkotmány tervezési tényezői között kulcsfontosságú a különböző kormányzati szereplők közötti hatáskörök szétválasztása. Ez nemcsak a három hatalmi ág közötti szokásos szétválasztásra vonatkozik, hanem kiterjed a hatásköröknek a különböző kormányzati szintek közötti megosztására (föderalizmus) és a független ügynökségekre, például a központi bankra is. Ha egy politikai döntés végrehajtásához egynél több szereplőre van szükség, akkor minden egyes szereplőnek ösztönzői vannak arra, hogy biztosítsa, hogy a többi szereplő ne lépje túl a hatáskörét, mivel ez gyakran a saját hatáskörének csökkenésével jár.

kompetenciák. Ezért azt várom, hogy *az alkotmányos vétőjoggal rendelkezők nagyobb száma növeli az alkotmányos megfelelés valószínűségét.*¹³

Egy másik intézményi eszköz, amely fontosnak ígérkezik ahhoz, hogy a politikusok betartják az alkotmányt, az alkotmányossági felülvizsgálat, azaz az igazságszolgáltatás hatásköre annak ellenőrzésére, hogy a jogszabályok összhangban vannak-e az alkotmánnyal. Hipotézisként megfogalmazva: *A bírósági felülvizsgálattal rendelkező országokban kisebb lesz a de jure/de facto szakadék, mint azokban az országokban, ahol nincs.*¹⁴

Az alkotmányossági felülvizsgálat nem minden formája hat ugyanolyan mértékben az alkotmányos jogkövetésre. Ha a kormány túllépi a hatáskörét, az alkotmányossági felülvizsgálatot más szereplőknek kell kezdeményezniük, mivel az igazságszolgáltatás szinte soha nem a napirend meghatározója, és ezért nem kezdeményezhet önállóan eljárást.¹⁵ Általánosságban azt várom, hogy *minél több szereplő képes napirend-meghatározó szerepet betölteni az igazságszolgáltatás számára, annál nagyobb az alkotmányos megfelelés mértéke.* Talán érdemes hangsúlyozni, hogy egyes alkotmányokban a polgárok az "alkotmány őrének" szerepét kapják meg abban az értelemben, hogy a polgárok *ius standival* rendelkeznek az alkotmánybíróság előtt. Annak elemzése, hogy ez a sajátos eljárási jog jelentős hatással van-e az alkotmánybíróság tevékenységére, és ezáltal növeli-e az alkotmányos jogkövetést, indokoltnak tűnik. Az alkotmányos jogkövetést növelő mechanizmus tehát az igazságszolgáltatás és a közvetlen állampolgári részvétel közötti kölcsönhatáson alapulhat.

Ezzel véget ér a lehetséges módozatokról szóló vitánk, amelyekkel más kormányzati szereplők költségeket róhatnak a jelenlegi kormányra. Most rátérek arra a kérdésre, hogy a külföldi szereplők

például külföldi kormányok vagy nemzetközi szervezetek potenciálisan költségeket róhatnak a nem megfelelő hazai kormányra.

2.4.2 A külföldi szereplők által okozott költségek

Első látásra kínosnak tűnhet az a gondolat, hogy a külföldi szereplők, például nemzetközi szervezetek vagy külföldi kormányok hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a hazai kormány az alkotmány keretein belül maradjon. Mégis azt állítom, hogy más kormányok fontos szerepet játszhatnak abban, hogy az alkotmányban szereplő implicit ígéretek hitelesebbé váljanak. Az alkotmányok számos ígéretet tartalmaznak, amelyek között a biztonságos tulajdonjogok különösen hangsúlyosak. Mégis, ha a kormányzat egyszer már befektetett, kísértésbe eshet, hogy kisajátítsa a tulajdonjogok tulajdonosait. Mivel a befektetők ezt előre látják, kevés beruházásra kerül sor, hacsak a kormányzat nem képes ígéretét kötelező erejű kötelezettségvállalássá alakítani (Voigt és Gutmann 2013). Ennek egyik módja (amelyet az előző részben tárgyaltunk) a vétőszereplők létrehozása, akiket arra ösztönöz, hogy a kormányt sakkban tartsák. Egy másik, esetleg kiegészítő eszköz a kötelezettségvállalások hitelessé tételére és a kormányzat önkorlátozására a nemzetközi szerződések ratifikálása.

A nemzetközi szerződések következményeként a megfelelés valószínűleg csak akkor fog növekedni, ha a megfelelés elmulasztása esetén valamilyen szankció fenyeget. Gyakran érveltek azzal, hogy a szankció a nemzetközi hírnév csökkenése lehet (Downs és Jones 2002; Brewster 2009). Ez a veszteség azzal járhat, hogy a jövőben kisebb valószínűséggel kötnének további nemzetközi megállapodásokat. De csökkentheti a kormány hazai hírnevét is. Ha a lehetséges hírnévvesztéget kellően költségesnek ítélik meg, az előretékintő kormányok ösztönözve vannak arra, hogy megfeleljenek a következőknek

alkotmányuk. Ezért azt várnám, hogy *számos nemzetközi szerződés ratifikálása növeli az alkotmányos megfelelés valószínűségét.*¹⁶

De nem csak az számíthat, hogy egy ország hány nemzetközi szerződést ratifikált. A szerződés tartalma is számíthat. Az itt javasolt érvelés egészéhez azt kell feltételeznem, hogy a nemzetközi megállapodások tartalma összhangban van a hazai alkotmánnyal.¹⁷ Ami pedig a tartalmat illeti, a formalizált ellenőrzési és (vagy) szankcionálási eljárások megléte is számíthat. Az Európai Unió e tekintetben állítólag a legfejlettebb. Olyan formalizált bírósági eljárásokkal rendelkezik, amelyek lehetővé teszik, hogy az Európai Bíróság szankcionálja azokat a tagállamokat, amelyek nem teljesítik az uniós joggal kapcsolatos kötelezettségeiket.¹⁸ Ha a tagállamok bűnösnek bizonyulnak abban, hogy nem tartják be az EU egyes alapvető értékeit (például a liberális demokráciát és a jogállamiságot), akár fel is függeszthetik szavazati jogukat.¹⁹ Az Európa Tanács létrehozta az Emberi Jogok Európai Bíróságát, amelynek hatáskörébe tartozik annak megítélése, hogy a tagállamok betartják-e az Emberi Jogok Chartáját. Hasonló rendelkezések léteznek más regionális emberi jogi bíróságok számára is. Az elvárás az, hogy *a kifejezett ellenőrzési és (vagy) szankcionálási mechanizmusok megléte növelje a megfelelés valószínűségét.*

2.4.3 A nem állami szereplők által okozott költségek

Az előző szakasz azzal a lehetőséggel zárult, hogy egy kormány, amelyik elveszíti nemzetközi hírnevét, belföldön is veszíthet népszerűségéből. A demokratikus országokban a kormányok nagyobb valószínűséggel szisztematikusan megakadályozzák ezt, mert ennek elmulasztása azt jelentheti, hogy leszavazzák őket. Ez

Ez közvetlenül elvezet a szakasz első hipotéziséhez, nevezetesen ahhoz, hogy a *demokráciák valószínűleg magasabb fokú konvergenciát érnek el, mint a nem demokratikus országok.*

A szakaszban azokat a 2.3.tényezőket tárgyalták, amelyek meghatározzák annak valószínűségét, hogy egy kormány megpróbálja megszegni az alkotmányos rendelkezéseket. Az ilyen kísérletek azonosítása szükséges feltétele a kormány szankcionálásának, de nem elégséges. Az azonosítás kiegészül a kormány elleni összehangolt fellépéssel, amennyiben a kormány megpróbálja megszegni az alkotmányt. Az egyének lehetősége a kollektív cselekvés dilemmájának leküzdésére környezeti tényező.²⁰ *Ceteris paribus, minél magasabb a nem kormányzati szervezetek száma egy országban, annál könnyebb a társadalom tagjai számára a kollektív cselekvés.* A nem kormányzati szervezetek eredeti célja csak marginális jelentőségű, pusztán az a tény, hogy a társadalom egyes tagjainak sikerült legyőzniük a kollektív cselekvés dilemmáját, növelnie kell annak valószínűségét, hogy a kormányzattal szemben is sikerül legyőzniük a dilemmát.

Voigt (1999) szerint az alkotmányok mögött belső intézményeknek kell állniuk. A belső intézmények olyan szabályokként határozhatók meg, amelyek be nem tartását a társadalom tagjai szankcionálják, nem pedig a kormányzat. Egy olyan szabály, amely megköveteli, hogy az állampolgárok szembeszálljanak a kormánnyal, amennyiben az túllépi az alkotmányban meghatározott hatáskörét, és amely szankciókkal való fenyegetéssel párosul, ha valaki nem tartja be a szabályt, olyan belső intézmény lenne, amely elősegíti a kollektív cselekvést. A szankciók a viselkedés helytelenítésétől a csoportból való kizárásig terjedhetnek. Azok a *normák, amelyek kötelességévé teszik, hogy szembeszálljanak a kormánnyal, ha az megpróbálja túllépni az alkotmányt, növelik az alkotmányos megfelelés valószínűségét.*

A belső intézmények jelentőségére mint az alkotmányos korlátozások betartásának mértékét magyarázó tényezőre való hivatkozás nagyon elvont, és a konkrétabb intézmények kifejezett említése mindenképpen kívánatos lenne. Inglehart és Welzel (2005) munkájukban azzal érvelnek, hogy az önkifejezési értékek a hatékony demokrácia legjobb előrejelzői.²¹ Nos, a "hatékony demokrácia" nem azonos az alkotmányos megfeleléssel, de azt lehet állítani, hogy a kettő kéz a kézben jár. Nehéz elképzelni olyan országot, ahol hatékony demokrácia van, és ahol a kormányok nem tartják be az alkotmányt.

Todd (1985) szerint a történelmi családtípusok nemcsak az ideológiai meggyőződéseket, hanem az intézményeket is magyarázhatják, beleértve a jogállamiságot is. Az egyik példa erre a "törzscsalád", amelyet a testvérek közötti egyenlőtlenség (az öröklési szabályokon keresztül), valamint a szülők és a legidősebb fiú (és annak felesége és gyermekei) együttélése jellemez. Ez a családtípus mind az egyenlőtlenségen (a testvérek között), mind a hierarchikus tekintélyen (az apa és a fiú között) alapul. Todd fő feltételezése az, hogy a családtípusok tükröződnek a társadalom egészében, és azok az országok, ahol a törzscsaládtípus uralkodik, alacsony pontszámot kell, hogy kapjanak a jogállamiság terén. A fővélelméből a családtípusok hatásaival kapcsolatban számos hipotézis felállítható, amelyek közül sok közvetlenül befolyásolja az alkotmányos szabályok betartásának mértékét (például az állam ereje és stabilitása, a katonai puccsok valószínűsége, az alkotmánynak megfelelő kormányváltások száma stb.)

Ha egy ország alkotmánya összhangban van a jogállamisággal, akkor a nem jogállamiságnak kedvező családtípusok által uralt országokban valószínűleg az alkotmányos szabályok be nem tartása fog bekövetkezni. Konkrétan megfogalmazva: *A hierarchikus viszonyokat ösztönző családtípusok, valamint a*

testvérek (pl. öröklési normák révén) nagyobb valószínűséggel szenvednek az alkotmányos előírások be nem tartásától.

Todd (2018) kitart amellett, hogy a családtípusok ősbibek és stabilabbak, mint a vallások. De természetesen a vallás is hatással lehet a *de jure/de facto* szakadék nagyságára, és a családtípusok és a vallások kölcsönhatásban vannak egymással. A vallás fontos hatással lehet arra, hogy az emberek hogyan képzelik el az államot. Azt állították, hogy a különböző vallások különböző hozzáállást táplálnak a hierarchiák elfogadásához - vagy el nem fogadásához -, ezért érdekes lehet ezt figyelembe venni. Feltételezésem szerint *a hierarchia megkérdőjelezése fontos előfeltétele a kormány elleni tiltakozásnak, amennyiben az alkotmányt szegné meg.* Feltételezzük, hogy a tiltakozás magas szintje a kormányzat magas költségeivel egyenértékű, ha nem tartja be az alkotmányt. Egy olyan kormány, amelyik arra számít, hogy tiltakozik az ellen, hogy megszegi az alkotmányt, ezért nagyobb valószínűséggel fog megfelelni annak.

A bizalom a fentiekben bemutatott önkifejezési értékek egyik összetevője. A bizalom azonban önmagában is fontos tényező lehet, amely meghatározza a polgárok viselkedését. Az alacsony bizalommal rendelkező társadalmakban az emberek kevésbé várják el a kormánytól, hogy betartsa a szabályokat, az emberek azt várják, hogy a következő politikus ugyanolyan rossz lesz, mint a jelenlegi. Ennek következtében az alacsony bizalomtársadalmakban élő emberek nem büntetik keményen a kormányt a szabályok be nem tartásáért.²²

Mielőtt befejezném ezt a fejezetet, szeretnék megemlíteni egy fogalmat, amely szintén a p és a c termékeként fejezhető ki, nevezetesen az *alkotmánypatriotizmust* ("*Verfassungspatriotismus*"), amely fontos szerepet játszott a német alkotmányos diskurzusban, és amely az alkotmány iránti lojalitásként foglalható össze.

Bár a koncepció támogatói (például Müller 2009) általában elutasítják annak pozitív elemzését, úgy vélem, rendkívül érdekes lenne látni, hogy az alkotmány iránti lojalitás magasabb szintje a polgárok körében az alkotmánynak való nagyobb mértékű betartását jelenti-e a politikusok körében. Ideális esetben az alkotmány iránti lojalitás elválk a párt, a család, a klán vagy a törzs iránti potenciálisan versengő lojalitástól. A hipotézis szerint: minél *magasabb az alkotmány iránti lojalitás, annál kisebb a de jure/de facto szakadék.*²³

Összefoglalva, amellet érveltem, hogy három alapvető mechanizmus létezik, amelyekkel költségeket lehet a kormányra róni abban az esetben, ha az megpróbálja megszegni az alkotmányt. A költségeket a (hazai) vétőszereplők, más államok kormányai, valamint a nem állami szereplők és különösen az állampolgárok róhatják ki. Végző soron az állampolgárok magatartása döntő fontosságú, mivel az első két mechanizmus nagyobb valószínűséggel lesz hatékony, ha a polgárok támogatását élvezik. Ezek az alapvető mechanizmusok nem zárják ki egymást, hanem erősíthetik egymást. Emellet valószínűnek tűnik, hogy a különböző mechanizmusok az alkotmány különböző részei tekintetében rendelkeznek erősségekkel. Egy olyan kormányt, amely megpróbálja csökkenteni az alapvető emberi jogokat, a nép tiltakozásával lehet engedékennyé tenni, míg egy olyan kormányt, amely megpróbál beavatkozni a parlament vagy az igazságszolgáltatás hatásköreibe, a hatalmi ágak szétválasztásával lehet engedékennyé tenni.

3. Hogyan határozzuk meg és mérjük a szakadékot?

Ez a szakasz előzőr a *de jure/de facto* szakadék meghatározásának néhány nehézségével foglalkozik, majd felteszi a kérdést, hogyan lehet azt mérni. A fentiekben a szakadékot úgy definiáltuk, mint az alkotmánynak nevezett

dokumentumban kifejezetten rögzített rendelkezések és a különböző országok legfelsőbb képviselőinek magatartása közötti nem egyezést.

a kormányzati ágak, például a kabinet tagjai, a törvényhozók és az ország legfelsőbb bíróságának (bíróságainak) tagjai.

Egyszerűen szólva, a *de jure/de facto* különbség a *de jure* és a *de facto* intézkedés közötti különbség. A fent javasolt meghatározás szerint a *de jure* rész csak az alkotmányban kifejezetten rögzített rendelkezésekre vonatkozik. Ez azt jelenti, hogy az alkotmányt értelmező bírósági határozatok nem tartoznak ide, amivel sok jogász vitatkozna. Az ilyen bírósági határozatok bevonása mellett hozott döntés azonban komoly fejfájást okozna az empirikusoknak, mivel egy ország alkotmányának "ismerete" valóban észbontó lenne. A meghatározás továbbá azt is magában foglalja, hogy az alkotmány szövege alapján nem végrehajthatónak szánt törekvő cikkelyeket nem kellene figyelembe venni a hézag megállapításakor.

A definíció *de facto* része azt sugallja, hogy csak a különböző kormányzati ágak legfelsőbb képviselőinek viselkedését vegyük figyelembe. Más szóval, az alacsonyabb rangú kormánytisztviselők és a teljes közigazgatás viselkedését nem veszik figyelembe. Számos érv szól e körülhatárolás mellett. Először is, előfordulhat, hogy az alárendelt a felettesei utasításait követi, vagy egyszerűen csak nem tartja be az alkotmányos rendelkezéseket saját hajtóereje alapján. Ez utóbbi tehát elsősorban egy rosszul értelmezett megbízó-ügynök viszonyra utalna. Másodsor, ez megkönnyíti az empirikusok dolgát, mivel kevesebb szereplő viselkedését kell felismerni.

Az állami kapacitás hiánya komoly kifogásnak tűnhet az alkotmányosan garantált ígérek be nem tartására. De nem kellene-e az ígérek készítőinek csak akkor tenniük

ígéretet, amelyeket képesek teljesíteni? Ha az alkotmányos ígéretet az állam teljesítőképességének valamilyen mértékével kellene diszkontálni, az bármilyen intézkedést különböző kritikáknak vetne alá, ezért javaslom, hogy ezt ne vegyük kifejezetten figyelembe.

Hogyan kezeljük az alkotmányosan garantált szolgáltatások nagyon lassú megvalósítását? Ha az igazságszolgáltatás független, de évekre van szüksége a döntések meghozatalához, az súlyos problémákat okozhat, ahogy a régi mondás is mondja: "a késleltetett igazságszolgáltatás megtagadott igazság". Minden bizonnyal érdekes lenne kifejezetten figyelembe venni az alkotmányos ígéretet teljesítéséhez szükséges időt, de ez legalább két problémát okoz. Az első probléma az adatok rendelkezésre állása körül forog. Ha nem csak a kormány legfelsőbb képviselői által tett pontos intézkedésekre vonatkozó információkra van szükségünk, hanem ezeket az intézkedéseket egy időkeretben is el kell helyoznünk, attól tartok, hogy az adatok elérhetősége drámaian csökkenne. Továbbá, valamilyen normatív ítéletre kellene támaszkodnunk, amely meghatározza, hogy egy alkotmányos ígéretet mennyi idő alatt nem tartanak be, és így az alkotmányértésnek tekinthető. Ezért tartózkodom attól, hogy itt kifejezetten figyelembe vegyem az időelemet.

Amit a javasolt meghatározás nyitva hagy, az az, hogy hogyan kezeljük azokat a helyzeteket, amikor az alkotmány cikkelyeit nem kifejezetten megszegik, hanem megkerülik azáltal, hogy az alkotmányban nem meghatározott fórumokon hoznak fontos döntéseket (Caruso et al. 2015)? Konkrét példát kínál egy ilyen gyakorlatra Eisenstadt és mások (2015, 605), akik Mexikóra hivatkoznak, ahol az "uralkodó párti autokraták a világ egyik legprogresszívebb alkotmányát vezették be ... de metakonstitucionális gyakorlatokat ... és informális tárgyalóasztalokat ... hoztak létre, hogy megkerüljék a de jure diktátumokat a de facto elit gyakorlatai javára".

Amikor megpróbálunk egy mérőszámot kidolgozni, van-e értelme egyetlen összesített mérőszámot kidolgozni? Legalább két megfontolást lehet megemlíteni egy ilyen átfogó mérőszámmal szemben. Először is, számos aggregációs döntést kellene hozni: A dimenziókat egyszerűen össze kellene adni? A különböző dimenziókhoz különböző súlyokat kellene rendelni? Ha igen, hogyan döntsünk a relatív súlyokról? A második megfontolás inkább elméleti alapú: Van-e jó okunk feltételezni, hogy az alkotmány különböző részeit válogatás nélkül betartják vagy sem? Bizonyára számos ok szól egy ilyen feltételezés ellen. Például az, hogy egy kormány egyes szabályok be nem tartása valószínűleg rendkívül népszerűtlen, míg más szabályok be nem tartása a lakosság jelentős része számára akár tapsot is jelenthet. Ha ezt a megfigyelést összekapcsoljuk azzal az érveléssel, hogy az alkotmányos szabályok érvényesítése végső soron a polároktól függ, akkor ez közvetlenül ahhoz a feltételezéshez vezet, hogy a *de jure/de facto* szakadék konkrét mérete valószínűleg eltér a konkrét tárgykör vagy az elemzett eljárási szabályok függvényében. Az azonnali nyomon követési kérdés a következő: Milyen típusú szabályok betartása a legvalószínűbb? Absztrakt módon a kérdés megválaszolása egyszerű, nevezetesen azokra az alkotmányos szabályokra, amelyek jótékony hatásai nem azonnal nyilvánvalóak.

Függetlenül az alkotmányos megfelelés mérésére választott aggregációs szinttől, azt is el kell dönteni, hogy a kategorikusan vagy ordinálisan skálázott változóknak van-e több értelme. Az egyszerű dummy és a finomabb rendi skála között számos lehetőség kínálkozik.

Összefoglalva, a finomabb intézkedések hasznosabbnak ígérkeznek. Lehet, hogy érdemes lenne különválasztani az alkotmány jogokra vonatkozó részét a szervezeti részétől. A oldalon belül

a jogokkal kapcsolatos részről meg lehet különböztetni a negatív és pozitív jogokat, és így tovább. Az összesített mérőszámoknak azonban megvan az az előnye, hogy egyetlen számot jelent - és nagyobb figyelmet kaphat a nyilvános vitában.

4. Kísérletek a szakadék elemzésére: empirikus adatok és nyitott kérdések

4.1 Bevezető megjegyzések

Miután javasoltam egy elméleti struktúrát, amelynek célja a *de jure/de facto* szakadékot meghatározó tényezők azonosítása, valamint az empirikus megállapítás néhány módszertani kihívásának megvitatása, végül rátérek a szakadékkal kapcsolatos felismerések rövid áttekintésére. Ez meglehetősen felületes, mivel a téma nem sok kutató napirendjének élén állt. Éppen ezért időnként inkább egy kiterjesztett kutatási javaslatnak olvasható.

Mivel egyértelműnek tűnik, hogy az alkotmányos tervezés hatásainak szakirodalma fejlettebb, mint a környezeti tényezőké, a hangsúly egyértelműen az előbbin lesz. A fenti 2.1 szakaszban tett javaslatot követve javaslom, hogy tegyünk különbséget egyrészt az érdemi, másrészt az eljárási korlátok között. Bizonyos értelemben Elkins et al. (2009, 29f.) pontosan ugyanezt a lehatárolást választotta. Könyvük két gyakorlati mérőszámot tartalmaz a *de jure/de facto* eltérésre, az egyik a polgári szabadságjogokat méri (az anyagi korlátozások egy sajátos aspektusa), a másik pedig a parlamenti hatásköröket (az eljárási korlátozások egy sajátos aspektusa). Megállapítják (ibid., 53f.), hogy "...a parlamenti hatalomra vonatkozó alkotmányos rendelkezések sokkal jobban leírják a valóságot ezekben az országokban, mint a polgári szabadságjogokra vonatkozó alkotmányos rendelkezések. ...az adatainkban az az általánosabb megállapítás, hogy a

a fontos politikai intézmények működését az alkotmányok meglehetősen pontosan leírják, de a jogokkal kapcsolatos rendelkezések gyakorlati megvalósulásának mértéke országonként drámaian eltérő, egyes országok többet ígérnek, mint amennyit teljesítenek, mások pedig többet teljesítenek, mint amennyit ígérnek." Eredményeik alátámasztják mind a fent említett elméleti, mind a módszertani érveket: az elméleti érvet, miszerint az eljárási korlátozásokat nagyobb valószínűséggel tartják be, mint az anyagiakat, és a módszertani érvet, miszerint a konkrét megfelelési mutatók hasznosabbak, mint egyetlen, erősen aggregált általános mutató.

Az ebben a szakaszban bemutatott bizonyítékok két fő részre oszlanak. Az elsőben az alkotmányban rögzített jogok érvényesítésére vonatkozó bizonyítékok állnak a középpontban. Ide tartozik a tulajdonhoz való jog is. Egy másik érdemi korlátozás példaként röviden összefoglaljuk a költségvetési hiányra vonatkozó szabályok érvényesítésére vonatkozó bizonyítékokat. A szakasz második része az eljárási korlátozásoknak van szentelve. A különböző kormányzati ágak közötti kapcsolatra vonatkozó bizonyítékok kerülnek bemutatásra, amelyek közül kiemelkedő helyet foglal el a bírói függetlenség. Ezen túlmenően a hangsúly a szükségállapotokat szabályozó szabályokra, valamint az alkotmánymódosításra vonatkozó szabályokra helyeződik.

A felmérésnek nemcsak az a funkciója, hogy összefoglalja a jelenlegi tudásszintet, hanem az is, hogy rámutasson az ismereteinkben meglévő fontos hiányosságokra. Ez a rész tehát arra is szolgál, hogy rávilágítson az alkotmányos megfeleléssel kapcsolatos néhány fontos hiányosságra.

4.2 Az érdemi korlátozásokra vonatkozó hiányosságok

4.2.1 Alapvető jogok

Law és Versteeg (2013) a "látszatalkotmányokról" szóló tanulmányukban az alkotmányos jogok három kategóriáját vizsgálják, nevezetesen: a személyes integritáshoz való jogokat, a polgári és politikai szabadságjogokat, valamint a társadalmi-gazdasági és csoportjogokat. A *de jure* rész esetében kódolják, hogy egy adott jog szerepel-e az alkotmányban, a *de facto* rész esetében pedig számos nyilvánosan elérhető adathalmazra támaszkodnak. Az alulteljesítés lehetséges meghatározó tényezőit egyrészt országjellemzők, másrészt alkotmányos jellemzők szerint különítik el. Az empirikus eredményeket csak összefoglaló jelleggel közlik, és sem együtthatókat, sem standard hibákat nem közölnek. Eredményeik erőssége így ismeretlen marad.

Az eredményeket egy általános mutatóra és az imént említett három különböző csoportra vonatkozóan is bemutatják. Figyelemre méltó, hogy a lehetséges meghatározó tényezők egyike sem mutat szignifikáns korrelációt mind a négy mutatóval. Ez a megállapítás alátámasztja a finomra szabott mutatók mellett és az aggregált mutatók ellen szóló érvelésemet. Ha az országjellemzőket vizsgáljuk, mind a jövedelemszint, mind a demokrácia szintje elősegíti az alkotmányos valóság és az alkotmányszöveg konvergenciáját. A polgárháborús tapasztalatok, a nagy népesség és a nagyfokú etnikai frakcionáltság mind-mind az alkotmányos valóság és az alkotmányszöveg eltéréséhez vezetnek. Law és Versteeg (ibid.) különbséget tesz egy olyan alkotmány között, amely "csak általános jogokat tartalmaz", és egy olyan alkotmány között, amely "ezoterikusabb rendelkezéseket is magában foglal". Ezt a különbséget "átfogó jellegnek" nevezik, és úgy találják, hogy az átfogóbb alkotmányok kisebb valószínűséggel érik el a konvergenciát.

Law és Versteeg tanulmánya csak az első lépés lehet az alkotmányos jogoknak való kormányzati megfelelés elemzésében. Chilton és Versteeg (2015) tanulmánya egy egyszerű és egyszerű feltevésen alapuló folytatás: Az olyan jogokat, amelyek csoportoknak szólnak, és lehetővé teszik egyesületek, például szakszervezetek vagy pártok létrehozását ("szervezeti jogok"), nagyobb valószínűséggel érvényesítik ténylegesen, mint a csak egyéneknek szóló jogokat. Ha egyszer pártok vagy szakszervezetek alakulnak, a létezésükhöz való joguk megtagadásának költsége feltételezhetően magasabb, mint ha egy egyéntől megtagadják a szabad mozgáshoz vagy a véleménynyilvánítás szabadságához való jogát. Az empirikus adatok összhangban vannak a feltételezésükkel. Egy második folytatásban Chilton és Versteeg (2017) egyszerűen azt kérdezi, hogy az oktatáshoz és az egészségügyi ellátáshoz való jog összefügg-e a kormányzati kiadások növekedésével, és azt találja, hogy ez nem így van. Úgy tűnik tehát, hogy ezeket a jogokat csak ígérik, de az ígéreteket nem teljesítik.

Metelska-Szaniawska (2016) a *de jure/de facto* szakadékot elemzi, 27 közép- és kelet-európai országra összpontosítva, amelyek az 1990-es évek eleje óta alapvető átalakulási folyamaton mentek keresztül. Hét alapjogra (habeas corpus, kínzás tilalma, vallásszabadság stb.) támaszkodva próbálja azonosítani a szakadék meghatározó tényezőit, és azt találja, hogy a konfliktusban való részvétel, valamint az alkotmányos teljesség (az alkotmányban ígért jogok nagyobb száma értelmében) növeli a szakadékot, míg a demokrácia foka, valamint az igazságszolgáltatás tényleges függetlensége csökkenti azt.

Ben-Bassat és Dahan (2008) tanulmánya a szociális jogokra összpontosít. Azt kérdezik, hogy az alkotmányban garantált szociális jogok jó előrejelzői-e a ténylegesen megfigyelt szociálpolitikáknak, de nem találnak robusztus kapcsolatot a következők között

alkotmányos kötelezettségvállalások és szociálpolitikák, kivéve a szociális biztonsághoz való jogot.

Az országok vagy mind a négy dimenzióban megvalósítják az alkotmányos jogokat, vagy nem mindegyikben teljesítik azokat? Blume és Voigt (2007) szerint az alkotmányos jogok nem valósulnak meg homogén módon az összes dimenzióban. A tanulmányukban szereplő 136 ország közül 20 mind a négy kategóriában rosszul teljesít, egy másik pedig mind a négy kategóriában 26erősen teljesít, ami azt jelenti, hogy az országok 90 vegyes teljesítményt nyújtanak. Az e felmérés által lefedett összes többi területhez képest viszonylag csekélynek tűnik az alkotmányos jogok tekintetében a *de jure/de facto* szakadékhoz vezető meghatározó tényezőkkel kapcsolatos ismereteink hiánya.

4.2.2 A kormányzati kiadások korlátozása

Edmund Burke (1909, 377. bekezdés) a francia forradalomról szóló elméleteiben azt írta, hogy "az állam bevétele az állam", ezzel hangsúlyozva az állami bevételek központi szerepét az állam számára. Nem tudok olyan alkotmányos szabályról, amely kifejezetten korlátozná az állami bevételek beszedését. Van azonban jó néhány alkotmány, amely korlátozásokat vezetett be az állami kiadásokra vonatkozóan.

A kormányok különböző okokból hajlamosak nagy hiányt felhalmozni. Egyes alkotmányos közigazdászok azzal érvelnek, hogy az alkotmányban rögzített kiadási korlátok megfelelő eszközt jelentenek e torzulás korrigálására (pl. Buchanan és Wagner, 1977). A Maastrichti Szerződéssel Európa nagyszabású kísérletet indított a költségvetési szabályok megrögzítésével, amikor mind a folyó hiány, mind az összesített adósság maximális szintjét meghatározta. Az Európai

Unión kívül azonban már jó néhány ország már a szerződés hatályba lépése előtt is kísérletezett a megrögzött költségvetési szabályokkal.

Ha a meglévő kiadási korlátok nem szolgálják a politikusok (rövid távú) érdekeit, a politikusok egyszerűen figyelmen kívül hagyhatják azokat. Más szóval a kiadási korlátok nem önérvényesítőek. Az alkotmányos deficitszabályok betartása csak akkor valószínű, ha a szabályok be nem tartását szigorúan szankcionálják. Másik lehetőség, hogy a politikusok inkább nem mondanak le a kiadási korlátokról, hanem inkább keresik a megkerülési lehetőségeket. Nem tudok olyan tanulmányról, amely szisztematikusan vizsgálná, hogy az alkotmányos hiányszabályokat milyen mértékben tartják be. Számos tanulmány elemezte azonban a korlátozások hatását azon politikusok ösztönzőire, akik esetleg többet szeretnének költeni.

Kiewiet és Szakaly (1996) találnak némi bizonyítékot annak a hipotézisnek az alátámasztására, hogy a hitelfelvételre vonatkozó alkotmányos korlátok bevezetése az ilyen szabályok megkerülésére irányuló kísérleteket indukál (esetükben a garantált adósságról a nem garantált adósságra való áttérést), valamint azt is, hogy megfigyelhető az adósságok bizonyos mértékű devolúciója abban az értelemben, hogy az alacsonyabb állami szintű adósságot magasabb adósság kíséri a közösségi szinten. Bohn és Inman (1996) 47 amerikai államot vizsgáló panelt használnak az 1970 és 1991 közötti időszakra, és előzetes bizonyítékot találnak arra, "hogy az állam alkotmányában megalapozott korlátozások hatékonyabbak, mint a törvényi rendelkezéseken alapuló korlátozások". Az Egyesült Államok tekintetében tehát úgy tűnik, hogy az alkotmányok jobban korlátoznak, mint a törvényi szabályozás, de arra is késztetik a politikusokat, hogy a kiadási kategóriák áthelyezésével kijátsszák azokat.

A demokráciákban elsősorban a választók szankcionálhatják a hiányt okozó kormányokat azzal, hogy nem választják meg őket újra. Az alkotmányosan rögzített kiadási korlátokról szóló hozzájárulásukban Blume és Voigt (2013) azzal

érvel, hogy a választók számára a kormány kiadási magatartásáról könnyen hozzáférhető információkkal rendelkező

szükséges előfeltétele annak, hogy a kiadási korlátok tényleges korlátozó hatást fejtsenek ki, azaz, hogy a korlátoknak megfeleljenek. Ezért elemzik az alkotmányos kiadási korlátok hatásait a költségvetéssel kapcsolatban nyilvánosan elérhető információk mennyiségével együtt. Megállapítják, hogy a kiadási korlátok akkor gyakorolnak a legnagyobb valószínűséggel korlátozó hatást a kormányzati kiadásokra, ha nagyfokú átláthatósággal párosulnak a költségvetés összeállítása és tartalma, valamint végrehajtásának nyomon követése tekintetében.

Összefoglalva a rendelkezésre álló empirikus bizonyítékokat, elmondható, hogy elég sokat tudunk az anyagi jogi szabályok (szövetségi) államokon belüli hatásairól. Az anyagi jogi szabályok országok közötti hatására vonatkozó ismereteink azonban nem kielégítőek. Az Egyesült Államokban szerzett tapasztalatok arra is emlékeztetnek bennünket, hogy a kormányzati magatartás "alkotmánytisztelet" vs. "nem alkotmánytisztelet" kettősségre való redukálása nem biztos, hogy eléggé finom, mivel az alkotmányos szabályok megkerülése egy harmadik lehetőség is lehet.

4.3 Eljárási korlátozások

4.3.1 Az egyes fióktelepekre vonatkozó korlátozások

Számos elnöki rendszer alkotmánya rendelkezik az elnök hivatali idejének korlátozásáról. Nyilvánvalóan az ezeket a korlátokat megállapító alkotmányozó közgyűlések attól tartottak, hogy a korlátlan számú ciklusnak negatív hatásai lehetnek; az egyik ilyen tényező lehet annak valószínűsége, hogy a hosszú ideig hivatalban lévő elnök nem tartja be az alkotmányt. Ugyanakkor annak tudatában, hogy egy adott ciklus lesz az elnök utolsó ciklusa, könnyen lehet, hogy a ciklus alatt az elnököt az alkotmány megszegésére ösztönzik.²⁴

Ginsburg és társai (2010) elemezték, hogy milyen mértékben szegik meg az alkotmányos határidőket.²⁵ Rámutatnak, hogy az elnöki cikluskorlátozások egyik előnye az egyértelműségük. Amint azt a fenti 2.3 szakaszban kifejtettük, ez növelheti a betartás valószínűségét. Egy másik előny lenne, hogy a terminus limitek (ibid., 1822) "a demokrácia pártalapú, nem pedig személyiségalapú vízióját is elősegítik". Empirikus eredményeik azt mutatják, hogy azok közül a vezetők közül, akik legalább a maximális hivatali idejüket kitarították, *"több mint 25 százalékuk tovább maradt a megengedettnél"* (ibid., 1847). Végül, a túlhúzás valószínűsége sokkal nagyobb az autokráciákban, mint a demokráciákban.

4.3.2 A törvényhozás és a végrehajtó hatalom kapcsolatáról

Egyszerű kérdés, hogy az alkotmány be nem tartása függ-e az alapul szolgáló államformától. Gyakran hangoztatják, hogy az elnöki rendszerekben nagyobb fokú a hatalmi ágak szétválasztása. Elemzési keretünkben ez a vétójoggal rendelkező szereplők nagyobb számával egyenértékű, ami az alkotmányos megfelelés nagyobb valószínűségét eredményezné. Itt azonban azzal érvelek, hogy az elnöki rendszerekben nagyobb a valószínűsége annak, hogy a politikusok figyelmen kívül hagyják a játékszabályokat, még akkor is, ha a hatalommegosztás formális foka magasabb lehet ezekben a rendszerekben.

Az elnökök gyakran állítják, hogy csak ők képviselik a nép egészét. Emiatt talán merészebbek, mint pl. a miniszterelnökök, ha az alkotmányos korlátozásokról való lemondásról van szó. A politikai pártok rendszeresen gyengébbek az elnöki rendszerekben, mint a parlamentáris rendszerekben, ami tovább növelheti az elnököt arra, hogy ne vegye túl komolyan az alkotmányos szabályokat: ha a pártok

gyenge, az alkotmányt nem tisztelő elnökkel szembeni ellenállás lehetősége kisebb lehet, mint az erős politikai pártokkal rendelkező rendszerekben. Az ellenállás valószínűségének csökkenése természetesen előnyösebbé teszi az alkotmányos szabályok megszegését. Létezhet még egy, a politikai pártokkal kapcsolatos transzmissziós mechanizmus. Amint azt már fentebb leírtuk, Brennan és Kliemt (1994) kimutatták, hogy az olyan szervezetek, mint a politikai pártok gyakran hosszabb időhorizontúak, mint az egyéni politikusok: míg az elnökök egy vagy két ciklus után távoznak hivatalukból (mint Mexikóban vagy az Egyesült Államokban), a politikai pártok nagyon hosszú ideig maradhatnak hatalmon (mint Japánban). Ha az elnökök diszkontrátája valóban magasabb, mint mondjuk a miniszterelnököké vagy a pártvezetőké, akkor a formális alkotmányos szabályok megsértése előnyösebbnek tűnhet az elnökök számára, mint a miniszterelnökök számára. Van néhány bizonyíték arra, hogy az elnöki rendszerek hajlamosabbak az alkotmányos sértésre, mint a parlamentáris rendszerek (Svolik 2015).²⁶

Az elnöki rendszerek hatását illetően tehát ellentmondásos előrejelzések vannak: az egyik azt várna, hogy az elnöki rendszerek jobban megfelelnek a követelményeknek (a szokásos nézet), a másik azt várna, hogy az elnöki rendszerek kevésbé megfelelnek a követelményeknek (az itt röviden vázolt nézet). Egyszerűnek tűnik, ha hagyjuk, hogy az adatok beszéljenek ezekkel az ellentétes várakozásokkal kapcsolatban.

4.3.3 A kormány és az igazságszolgáltatás kapcsolatáról

Az elméleti részben szó esett az igazságszolgáltatás potenciálisan fontos szerepéről, és különösen az alkotmányossági felülvizsgálat szerepéről az alkotmányos előírások betartásának biztosításában. A bírói hatalomról rendelkezésre álló empirikus szakirodalom nem összpontosít

kizárólag az alkotmányossági felülvizsgálatról, hanem az igazságszolgáltatásnak a többi hatalmi ágtól való függetlenségéről.

Hayo és Voigt (2007) egy korai tanulmányában, amelyben a *de facto* bírói függetlenség (JI) meghatározó tényezőit vizsgálta, azt találta, hogy bár a *de jure* és a *de facto* JI nem korreláltak nagyon erősen, a *de jure* JI mégis a *de facto* JI egyetlen legjobb előrejelzője volt.²⁷ Abban az időben a *de jure* és a *de facto* JI-re vonatkozó egyetlen, meglehetősen nagy számú országra vonatkozó mutató keresztmetszeti volt. Időközben mind a *de jure*, mind a *de facto* JI-re vonatkozó paneladatok elérhetővé váltak.

A *de jure* és a *de facto* JI közötti kapcsolattal foglalkozó tanulmányban Melton és Ginsburg (2014) megkérdőjelezi, hogy a *de jure* JI valóban számít-e. Abból a feltevésből kiindulva, hogy az alkotmányos korlátozásoknak végső soron önérvényesítőnek kell lenniük, azzal érvelnek, hogy azok a rendelkezések, amelyekben több szereplő vesz részt, a legnagyobb valószínűséggel érvényesülnek, mivel minden egyes szereplőnek ösztönzője van arra, hogy aprólékosan őrizze saját hatáskörét. Megállapítják, hogy a bírák kiválasztási és eltávolítási eljárásai gyakran megoszlanak a végrehajtó és a törvényhozó hatalom között, így az egyes ágak képviselői a másik ág őreivé válnak. Más, a közös jogkezdeményezést gyakran elősegítő szempontok kevésbé relevánsak mindaddig, amíg érvényesítésük nem biztosított a fékek és ellensúlyok révén.

A Melton és Ginsburg (2014) által közölt empirikus eredmények alátámasztják megfontolásaikat: eszerint a *de jure* JI-t jelképező, hagyományosan használt változók egyike sem korrelál szignifikánsan a *de facto* JI-vel. Amint azonban a végrehajtó hatalom ellenőrzésének erősségét kölcsönhatásba hozzák a kiválasztási és eltávolítási eljárásokkal, ezek szignifikánsan korrelálnak a *de facto* JI-vel.

Ezenkívül az intézményi környezet

szintén szerepet játszik abban az értelemben, hogy *ceteris paribus*, a kiválasztási és eltávolítási eljárások és a *de facto* JI közötti korreláció magasabb az autokráciákban, mint a demokráciákban. Ezek az eredmények számos további kérdést vetnek fel: (1) A *de jure* JI mely aspektusai jó előrejelzői a *de facto* JI-nek? Valóban igaz, hogy csak két változó releváns? (2) Milyen további feltételeknek kell adottnak lenniük ahhoz, hogy a *de jure* szempontok szignifikáns hatást gyakoroljanak a *de factóra*?

Gutmann és Voigt (2018) az EU igazságügyi eredménytáblájának adataira támaszkodva rejtélyt azonosít: a nemzeti szintű *de facto* JI (az uniós tagállamok polgárai által érzékelt) negatívan kapcsolódik az általában a bírói függetlenséget elősegítőnek tekintett formális jogszabályok, azaz a *de jure* JI jelenlétéhez. A negatív összefüggés a "régi" tagállamokban hangsúlyosabb, mint a "fiatal" közép- és kelet-európai tagállamokban, ami arra utal, hogy a kapcsolatot nem azok az országok alakították ki, amelyek az Európai Unió tagjává akartak válni, és egyszerűen csak elfogadták a függetlenséget erősítő jogszabályokat anélkül, hogy a gyakorlatban bármit is változtattak volna. A negatív összefüggés a jogcsaládok között is fennáll. Mivel a rejtély megoldásának egyik szokásos módja sem működik, a szerzők azt kérdezik, hogy a kulturális jellemzők segíthetnek-e összerakni a rejtvényt. Kiderül, hogy azok az országok, ahol magas az általános bizalom szintje (és azok az országok is, ahol a polgárokat magas fokú individualizmus jellemzi), magasabb *de facto* JI-szintet mutatnak, ugyanakkor alacsonyabb *de jure* JI-szintet. Úgy tűnik, hogy a kifejezett (ebben az esetben a JI-vel foglalkozó) jogszabályok a magas bizalmi szintek helyettesítésére szolgálnak, ha azok hiányoznak. A szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a kulturális jellemzők alapvető fontosságúak a formális intézmények minősége szempontjából, még az olyan magasan fejlett társadalmakban is, mint az EU

tagállamai.

Az imént ismertetett tanulmány eredményei alapján egyértelmű a kérdés, hogy a *de jure* JI, a *de facto* JI és a bizalom közötti kapcsolat Európán kívül is fennáll-e? Gutmann és Voigt (2019a) pontosan ezt tette. Teljesen eltérő adathalmazok alapján nemcsak a korábbi megállapításaikat tudták megismételni Európára vonatkozóan, hanem nagyon hasonló összefüggést találtak az amerikai kontinensre vonatkozóan is. Afrika tekintetében azonban egy új rejtély merült fel, a *de jure* és a *de facto* JI között rendkívül szignifikáns pozitív korrelációt találtak. Más szóval, Afrikában, de Európában és Amerikában nem, a *de jure* JI jó előrejelzője a *de facto* JI-nek. Az ellentmondásos eredmények nem állnak meg itt, világszinten a *de jure* és a *de facto* szinte tökéletesen korrelálatlanok. Amint azonban különbséget teszünk a demokráciák és a nem demokráciák között, kiderül, hogy a demokráciák esetében negatív, a nem demokráciák esetében pedig pozitív korreláció áll fenn. Mindezek az ellentmondásos eredmények azt sugallják, hogy sokkal mélyebbre kell ásunk a környezeti tényezőkben, hogy értelmet nyerjenek. Az egyik ilyen tényező lehet a gyarmati történelem. Úgy tűnik, hogy a gyarmati történelem az együtthatók megfordulásához vezet: azokban az országokban, amelyeket soha nem gyarmatosítottak, a *de jure* és a *de facto* JI között negatív, a bizalom és a *de facto* JI között pedig pozitív a korreláció. Más szóval, az Európára talált eredmények Európán kívül is érvényesek maradnak, amíg az országokat soha nem gyarmatosították. A gyarmati múlttal rendelkező országokban általában pozitív korreláció van a *de jure* JI és a *de facto* JI között, de negatív a bizalom és a *de facto* JI között.

Hayo és Voigt (2018) kifejezetten a *de jure* és a *de facto* JI közötti dinamikus kapcsolatra kíváncsi. Az OECD-országokat és a nem OECD-országokat különválasztva megállapításaik nagyrészt összhangban vannak az imént közöltekkel. A Melton és Ginsburg (2014) egyik feltételezését követve felteszik a

kérdést, hogy vajon az oksági kapcsolat is futhat-e a

de facto-tól de jure-ig, más szóval, ha van bizonyíték arra, hogy a tényleges függetlenségi szinteket *ex post facto* írják be a törvénybe. Nem találtunk azonban bizonyítékot az ilyen megfordított ok-okozati összefüggés mellett.

Végül meg kell említeni annak lehetőségét, hogy a bírák túlléphetik hatáskörüket, és ezáltal hozzájárulhatnak a *de jure/de facto* szakadék kialakulásához. A *de facto* II magas fokával a bírák visszaélhetnek saját preferenciáik előmozdítására az alkotmányos megfelelés rovására. A bírói testület alkotmánynak való megfelelésének egyik megközelítő módja a bírói elszámoltathatóság (JA), azaz az, hogy a bírák milyen mértékben felelősek a törvénynek, és az elszámoltathatóság hiánya valamilyen módon szankcionálható. A magas fokú JA várhatóan ellensúlyozza a bírói aktivizmust, amely fogalom gyakran kapcsolódik az igazságszolgáltatás alkotmányos megfeleléséhez (lásd pl. Lindquist és Cross 2009, 23 és passim). A bírói aktivizmus mérésére tett legtöbb kísérlet azonban mindeddig az Egyesült Államokra korlátozódott, és a helyettesítő intézkedések a USA gyakran nem meggyőzőek. Az, hogy a Legfelsőbb Bíróság hányszor utasít el egy új jogszabályt, minden valószínűség szerint annak függvénye is, hogy ez a jogszabály összhangban van-e az alkotmánnyal vagy sem.

4.3.4 A különböző kormányzati szintek közötti kapcsolatról: A hatalmi ágak vertikális szétválasztása

A föderalizmus a hatáskörök vertikális szétválasztásának tekinthető, mivel legalább két különböző kormányzati szint létezik, amelyek különböző hatáskörökkel rendelkeznek. Időnként önállóan hozhatnak döntéseket, máskor pedig csak akkor hozhatnak döntéseket, ha mindkét kormányzati szint egyetért. A német szociológus Fritz

Scharpf (1991, 422) egyszer a "*Lebenslüge des Föderalismus*"-ról beszélt, amely kifejezés a föderalizmus élethosszig tartó hazugságaként vagy látszólagos létezőeként fordítható. Álláspontja azon a megfigyelésen alapul, hogy a szövetségi kormányzat idővel megbízhatóan egyre több hatáskört halmoz fel, ezért a föderalista államok nem váltják be a föderalizmus teoretikusainak ígéretét. Egy ilyen élethosszig tartó hazugságnak legalább két változatát tudom elképzelni. Az egyik forgatókönyv az lehet, hogy az alkotmánymódosítások egyre több hatáskört ruháznak a központi kormányzatra. Ez problémás lehet a föderalizmus és általában az alkotmányosság hívei számára, de mivel ez nem hoz létre *de jure/de facto* szakadékot, itt nem kell foglalkoznunk vele. A második forgatókönyv szerint a központi kormányzat az alkotmány formális módosítása nélkül szerez több hatalmat. A föderalizmus élethazugságának ez a forgatókönyve érdekel, mert ez teremt *de jure/de facto* szakadékot.²⁸

Abból a hipotézisből kiindulva, hogy a több vétójoggal rendelkező szereplő valószínűbbé teszi az alkotmányos szabályok betartását, azt várnánk, hogy a szövetségi államformájú országok kormányai jobban betartják a szabályokat, mint az egységes államok kormányai. A hipotézis szerint mindkét szinten a vétójoggal rendelkező szereplők ösztönözve lennének arra, hogy őrizzék saját hatásköreiket, így a be nem tartás valószínűtlen lenne. Ugyanakkor gyakran megfigyelték (pl. Greve 2000), hogy egyes megállapodások mindkét szint képviselőit jobb helyzetbe hozhatják, esetleg a szabályok betartásának rovására. Például az alkotmány a felsőoktatási politikát a tartományok hatáskörébe utalhatja, de ha a szövetségi kormány jelentős befolyást akar gyakorolni a felsőoktatásra, és ha a tartományok megengedik a szövetségi kormánynak, hogy bizonyos politikai intézkedéseket diktáljon, cserébe a szövetségi bevételek növekedéséért, akkor *de jure/de facto* szakadék keletkezik.

Kantorowicz (1927, 46) már nagyon korán példát hozott a *de jure* és a *de facto* közötti váratlan eltérésre a föderalizmus tekintetében. Szerinte Németország weimari alkotmányában a megvalósult föderalizmus mértéke magasabb volt, mint ami a dokumentum szövege alapján elvárható lett volna. Kantorowicz szerint Poroszország *de jure* befolyása nagyon nagy volt, de a valóságban "álmodni sem mert arról, hogy ilyen joggal éljen". Érdekesnek tűnik a kérdés, hogy vannak-e más országok, ahol a megvalósult föderalizmus mértéke magasabb, mint amit az alkotmány szövege alapján várnánk. Természetesen ez a lehetőség az alkotmány más területeit illetően is releváns lehet.²⁹ Eddig implicit módon azt feltételeztük, hogy a központi kormányzat az, amely nagyobb valószínűséggel enged az alkotmányban meghatározott korlátozásokból. Ugyanakkor az a lehetőség, hogy az államok nem tartják be az előírásokat, ugyanolyan valós: előfordulhat, hogy például egyszerűen figyelmen kívül hagyják a hiányra vonatkozó korlátozásokat, abban a reményben, hogy megmentik őket, amikor képtelenné válnak a fennálló adósságok kiszolgálására. Erre példa lehet Argentína.

A föderalizmus egyik felfogása szerint az államok azért alkotnak uniót, hogy erősebbek legyenek, különösen más országokkal szemben (a legjelentősebb Riker 1964). E felfogás szerint az államok hozzák létre a központi kormányzatot. Ha ez a felfogás leíró módon pontos, akkor annak valószínűsége, hogy a központ megsérti az államok jogait, kisebbnek tűnik, mint azokban az országokban, ahol más eredetű szövetségi alkotmány van, mivel az államok nagyobb valószínűséggel ellenállnak a központi kormányzat bármilyen jogsértésének. Képzeljünk el egy nem föderalista országot, amely mind földrajzilag, mind népesség tekintetében nagy. Egy ilyen környezetben, ha a központi kormány szövetségi alkotmányt fogad el abban a reményben, hogy ez csökkenteni fogja az általános igazgatási költségeket, az államok kevésbé valószínű, hogy ellenzik a központi kormány

beavatkozását. Kína talán

egy példa erre. Ezért javaslom, hogy a történelmi kontextust kifejezetten vegyük figyelembe, mint a *de jure/de facto* szakadék lehetséges meghatározó tényezőjét. Az "alulról felfelé" versus "felülről lefelé" irányuló föderalizmus megkülönböztetése egy lehetőség lehet e hipotézis tesztelésére.

Gutmann és Voigt (2017) a föderalizmus és a decentralizáció meghatározó tényezőit vizsgálja. Azt találják, hogy a nyelvi frakcionáltság magasabb szintje szignifikánsan korrelál azzal, amit ők top down föderalizmusnak neveznek. A latin-amerikai országok például szignifikánsan nagyobb valószínűséggel fogadnak el szövetségi alkotmányt és valósítanak meg top-down föderalizmust. A latin-amerikai országoknak lehet, hogy van föderális alkotmányos berendezkedésük, de a régióknak gyakorlatilag nem sok hatalmat adnak. Ennek a megállapításnak az egyik előzetes értelmezése az, hogy a latin-amerikai országokban nagyobb valószínűséggel tapasztalható a *de jure/de facto* szakadék, mint a világ más régióinak országaiban. Kézenfekvő kérdés, hogy ez miért elsősorban Latin-Amerikában és miért nem máshol tapasztalható.

A föderalizmustól eltérő decentralizációt elemezve Arzaghi és Henderson (2005) úgy találja, hogy az etnolingvisztikai frakcionáltság mértéke pozitívan korrelál az intézményi decentralizációval, de a központi kormányzati fogyasztás arányával is. Úgy tűnik tehát, hogy a frakcionált társadalommal rendelkező országok magasabb intézményesített decentralizációt fogadnak el, de *de facto* centralizáltabbak, mint más államok. Bizonyos értelemben ezek az eredmények egy *de jure/de facto* szakadékot jeleznek. Érdeemesnek tűnik feltenni a kérdést, hogy a föderális szerkezetű országok esetében is kimutatható-e hasonló szakadék.

4.3.5 A közvetlen demokrácia mint a kormányzat további korlátja?

Számos alkotmány lehetővé teszi a polgárok számára, hogy közvetlenül szavazzanak érdemi kérdésekről. Ha az alkotmány tartalmazza a kezdeményezés lehetőségét, akkor a polgárokat napirend-meghatározónak tekinthetjük. Nemcsak új jogszabályokat javasolhatnak, hanem a parlament által elfogadott jogszabályokról is véleményt nyilváníthatnak. Mindez azt jelenti, hogy a kormányzat meglehetősen kritikusan tekinthet a kezdeményezésekre. Ez azt is jelentheti, hogy a kormányok ösztönzik a polgárokat arra, hogy megakadályozzák, hogy éljenek a kezdeményezéshez való jogukkal. Ha nem tudják megakadályozni egy népszavazás megtartását, és elégedetlenek annak eredményével, akkor megpróbálhatják nem végrehajtani annak eredményét.

Nem tudok olyan tanulmányról, amely szisztematikusan elemezte volna, hogy a kormányok egyszerűen megtagadták-e a népszavazás megszervezését, miután a polgárok összegyűjtötték a szükséges számú aláírást, ami *de jure/de facto* hiányosságot jelentene, ha a közvetlen demokrácia jogait az alkotmányban kodifikálják. Gerber et al. (2001) érdekes tanulmánya azonban egy ezzel szorosan összefüggő kérdést vizsgál, nevezetesen: mivel egy kezdeményezés megtörtént és sikeres volt, mekkora az esélye annak, hogy a politikusok érvényt szereznek annak, azaz betartják annak tartalmát?

Egy megbízó-ügynök modellre támaszkodva, amelyben a polgárok a megbízók, a politikusok pedig az ügynökök, és megkülönböztetve egyrészt a végrehajtási ügynököket, másrészt a végrehajtási ügynököket, Gerber és társai (2001, 3. fejezet) négy előrejelzést dolgoznak ki, nevezetesen: (1) a kezdeményezés végrehajtásának magas költségei alacsonyabb megfelelési szintnek felelnek meg, (2) a magas szankcionálási költségek magasabb megfelelési szintnek felelnek meg, (3) a megfelelés megfigyelésének könnyűsége magasabb megfelelési szintnek felel meg, és (4) normális körülmények között a teljes megfelelés

valószínűsége a nullához közelít.

Az első három hipotézis természetesen összhangban van a fentebb tárgyaltak nagy részével. Sajnos a szerzők nem folytatják hipotéziseik szisztematikus tesztelését, hanem esettanulmányokra támaszkodnak, rámutatva, hogy a kezdeményezések betartásának nincs olyan mérőszáma, amely lehetővé tenné a nagy N-es empirikus tesztek elvégzését. E hipotézisek empirikus tesztelése mindenképpen kívánatos lenne.

Blume et al. (2009) az első olyan országközi tanulmány, amely a közvetlen demokrácia gazdasági hatásait elemzi, és megállapításai csak részben erősítik meg a korábbi eredményeket. A közvetlen demokratikus intézmények tényleges használata gyakran jelentősebb hatásokkal jár, mint azok potenciális használata, ami arra utal, hogy (ellentétben azzal, amit a közgazdászok várnának) a közvetlen demokratikus intézmények közvetlen hatása relevánsabb, mint a közvetett hatása. Ezért lenne rendkívül érdekes azoknak a népszavazásoknak a figyelembevétele, amelyeket nem tartottak meg, noha a szükséges számú aláírást összegyűjtötték egy kezdeményezésben. Sajnos ez nehézségekbe ütközik, mivel a bíróságok a kezdeményezéseket sokféle okból, például az alkotmányos korlátokkal való összeegyeztethetlenség, a nemzetközi joggal való összeegyeztethetlenség stb. miatt jogellenesnek nyilváníthatják. Ráadásul a jogalkotó elfogadhat egy kezdeményezést úgy, ahogy van, de elfogadhat valami olyat is, ami hasonló, de nem azonos az eredeti kezdeményezéssel, ami szubjektív értékelést tesz szükségessé.

4.3.6 Rendkívüli állapotok

Bjørnskov és Voigt számos tanulmányban elemezte az alkotmányba foglalt vészhelyzeti rendelkezések (röviden "vészhelyzeti alkotmányok") hatásait. A mai napig senki sem elemezte, hogy a kormányok betartják-e (és milyen feltételek

mellett) a vészhelyzeti alkotmányokat. A vészhelyzeti alkotmányok általában kiterjesztik a hatásköröket

a végrehajtó hatalom a törvényhozás és az igazságszolgáltatás rovására. Az esetleges meg nem felelés három szakaszát különböztethetjük meg: (1) a szükségállapot kihirdetése, (2) a szükségállapot alatti kormányzati intézkedések, és (3) a szükségállapotot megszüntető nyilatkozat.

Ami a szükségállapot kihirdetését illeti, minél nehezebb vagy költségesebb azt kihirdetni, annál valószínűbb, hogy a szabályok be nem tartását tapasztaljuk. A szükségállapot kihirdetését követően a kormány magatartását illetően a kormányra ruházott többlethatalmak mennyisége várhatóan fontos tényező a szabályok betartása szempontjából: minél több hatalommal rendelkezik a kormány, annál valószínűbb, hogy betartja a (laza) korlátozásokat. Tekintettel a szükségállapotok kihirdetésének gyakoriságára, valamint azokra a súlyos következményekre, amelyekkel gyakran járnak egy ország lakosságára nézve - mint például az emberi jogi eredmények jelentős romlása -, kívánatosnak tűnik részletesebben elemezni, hogy milyen feltételek mellett tartják be a szükségállapot-alkotmányokat.

4.3.7 Módosítási eljárások

Azzal érveltek, hogy ha az alkotmányok módosítása nagyon költséges, az alkotmánymódosítási szabályok betartása kevésbé valószínű (pl. Gavison 2002, Elkins et al. 2009). A mögöttes logika egyszerűnek tűnik. Ennek a hipotézisnek az empirikus tesztelése azonban nehézségekbe ütközik. A hipotézis teszteléséhez szükség van a "módosítás költségét" jelző változóra. Különböző kísérletek történtek egy ilyen mutató előállítására (Lutz Lorenz1994, Rasch2005, és Congleton 2006). Sajnos az e mutatók közötti korrelációk nagyon alacsonyok, ami valószínűleg a szerzők közötti koncepcionális nézeteltérésre utal. Koncepcionálisan legalábbis

az alkotmánymódosítással kapcsolatos esetleges *de jure de facto* szakadékra vonatkozó intézkedés meglehetősen egyszerűnek tűnik. Elég lenne egy dummy, amely jelzi, hogy az alkotmányt betartották-e vagy sem.

Az eddig tárgyalt különböző alkotmányos dimenziókban a végrehajtó hatalom volt az első számú jelölt az alkotmányos korlátozások be nem tartására. Az alkotmánymódosítás tekintetében ez legalábbis részben más lenne, mivel a legtöbb alkotmányt csak akkor lehet módosítani, ha a törvényhozás beleegyezik.

Az alkotmánymódosítási szabályok sajátos esete a módosíthatatlansági vagy örökkévalósági záradékok. Ezek szerint az alkotmány bizonyos részeit teljesen megváltoztathatatlanak nyilvánítják. Az utóbbi időben bizonyos érdeklődés mutatkozott a kihirdetésükhöz vezető meghatározó tényezők elemzése iránt. A tudósok az összes ilyen záradékot rögzítő adatkészleteket készítették (Hein 2018). Nem tudok azonban olyan tanulmányról, amely azt elemezte volna, hogy milyen mértékben tartják be ezeket a szabályokat.

E felmérés 4.3. szakaszát összegezve, joggal vonhatjuk le azt a következtetést, hogy az alkotmányszöveg és az alkotmányos valóság közötti szakadék okairól szóló ismereteink sok kívánnivalót hagynak maguk után. A kérdés empirikus kutatása számos komoly kihívással szembesül. Az ilyen kihívások azonban még izgalmasabbá kell, hogy tegyék a témában való elmélyülést!

4.4. A környezeti tényezők jelentősége

Nem tudok olyan kutatásról, amely kifejezetten az alkotmányos jogkövetésre összpontosítana, és amely a környezeti tényezőket mint lehetséges meghatározó tényezőt elemezné. Fentebb röviden említettem Inglehart és Welzel (2005) munkáját, akik szerint az önkifejezés

értékek a hatékony demokrácia legjobb előrejelzői. Ha feltételezzük, hogy a "hatékony demokrácia" és az alkotmányos szabályok betartása nagymértékben korrelálnak egymással, akkor tanulhatunk valamit az eredményeikből.

Inglehart és Welzel (2005) megállapította, hogy a hatékony demokrácia nemzetek közötti eltérésének 80 százaléka magyarázható az önkifejezési értékek erősségével. Megkülönböztetik ezeket a túlélési értékektől. Az önkifejezés egy látens faktor, amelyet a World Value Survey-ben szereplő számos változó alapján számítanak ki. A legmagasabb faktorterhelésű öt változó a következő: (1) az önkifejezés és az életminőség elsőbbséget élvez a gazdasági és fizikai biztonsággal szemben, (2) nagyon boldognak írja le magát, (3) a homoszexualitást néha indokoltnak tartja, (4) aláírta vagy hajlandó aláírni petíciókat, és (5) nem gondolja, hogy nagyon óvatosnak kell lennie, ha megbízik az emberekben.

Ez a látens változó erősen korrelál a World Values Survey számos más változójával, köztük a nőekkel való bánásmóddal a férfiakhoz képest, a kisebbségekkel szembeni toleranciával és a környezetvédelemmel kapcsolatos magatartással. Inglehart és Welzel (2005) analógiájára azt feltételezem, hogy *a politikusok annál nagyobb valószínűséggel tartják be az alkotmányos korlátozásokat, minél magasabbak az önértékelési értékek a lakosság körében.*

Az Inglehart-érvelés egyik fontos eleme, hogy az értékek változnak, és hogy az elmúlt évtizedek során számos társadalomban kialakultak bizonyos posztmaterialista értékek. Minket itt egy hosszabb távú perspektíva érdekel, amely azt próbálja megérteni, hogy az egyéni értékek milyen módon befolyásolhatják a politikusok viselkedését. Feltételezve, hogy jelentős összefüggés van az egyéni értékek és a

a politikusok viselkedését, ezért szeretnénk többet megtudni a vonatkozó értékek forrásairól.

Röviden, sok kutatásra van szükség a környezeti tényezőknek az alkotmányos jogkövetésre gyakorolt lehetséges hatásait illetően.

5 Következtetés és kilátások

Lényegében három dolgot tettem ebben a felmérésben. Először is összegyűjtöttem az elmélet elszórt darabkáit, amelyek célja, hogy segítsenek megjósolni az alkotmányos szabályok betartásának vagy be nem tartásának meghatározó tényezőit. Többször hangsúlyoztam, hogy jelenleg nem áll rendelkezésre koherens elmélet, és ezért ez egy desiderátum. Másodszor, rávilágítottam a *de jure de facto* szakadék mérésének néhány kihívására. Végül bemutattam azokat a szétszórt és vázlatos empirikus bizonyítékokat, amelyek az ilyen szakadék lehetséges meghatározó tényezőiről empirikusan születtek. Időnként konkrét lépéseket javasoltam, amelyekkel csökkenthető a *de jure de facto* szakadékkal kapcsolatos tudásbeli hiányosságaink.

Németország megtapasztalta, hogyan éltek vissza (weimari) alkotmányával, és hogyan okoztak szörnyű károkat Európa-szerte és azon túl is sok embernek a demokráciát és a jogállamiságot lenéző emberek. Németország második világháború utáni alkotmányos diskurzusában fontos szerepet játszott a Löwenstein (1937a, b; Müller naprakész 2012áttekintése) által javasolt "militáns demokrácia" fogalma. A központi kérdés az volt, hogy milyen intézményi intézkedésekkel lehet a demokráciát fenntarthatóvá tenni. Tekintettel arra, hogy a demokrácia ma számos országban veszélyben van, a koncepció valóban aktuálisnak tűnik.

Míg a militáns demokrácia koncepciója azt kívánja megakadályozni, hogy a demokrácia eltörlésére törekvők olyan kormányzati tisztséget töltsenek be, amellyel visszaélhetnek céljuk eléréséhez, addig a militáns alkotmányosság koncepciója azt kívánja megakadályozni, hogy a már kormányon lévők ne tartsák be az alkotmányt. Számos tanulmány foglalkozik a militáns demokrácia normatív aspektusaival, de gyakorlatilag semmi nem vizsgálja annak hatásait. A militáns alkotmányosság koncepcióját többféle formában javasolták már, de a hatásait ritkán vizsgálták (Gutmann és Voigt 2019b egy nagyon első kísérlet).³⁰

Köszönetnyilvánítás

Ez a tanulmány a DFG (381589259-es támogatás) és az NCN-Poland által a Beethoven-kezdemenyezés² keretében támogatott "Az alkotmányok betartásának gazdaságtana" című közös kutatási projekt eredménye. Támogatásukat hálásan köszönjük. Köszönöm Xiaoge Dongnak, Jerg Gutmannak, Stephan Michelnek és Hashem Nabasnak az első tervezet nagyon kritikus olvasását, valamint Anna Lewczuknak, Jacek Lewkowicznak, Jan Fałkowskinak, Katarzyna Metelska-Szaniawskának és Michał Krawczyknak a Beethoven-csoportból az építő jellegű javaslatokat. A dolgozathoz hozzájárultak Julio Rios Figueroa, Timur Kuran és Margaret Levi észrevételei a World Justice Project Scholars Conference (a Duke Egyetemen tartott) konferencián.

Megjegyzések

¹ Majdnem harminc évvel ezelőtt Niskanen (1990, 54) az "alkotmányos fenntartásról" írt tanulmányában a következőket írta: "Az az érzésem, hogy még nincs megfelelő elméletünk az alkotmányos fenntartásról". Harminc évvel később az az érzésem, hogy ez a kijelentés még mindig igaz.

² Mások úgy vélik, hogy a kérdés rosszul van megfogalmazva. Elkins et al. (2016, 233) szerint "a meglepő tény *nem* az, hogy az alkotmányokat gyakran figyelmen kívül hagyják; hanem az, hogy egyáltalán irányítják a hataloméhes vezetők viselkedését".

³ Pontosabban, a "p" két különböző valószínűség szorzataként értelmezhető: egyrészt annak a valószínűsége, hogy a nem megfelelő magatartás kiderül, másrészt annak a valószínűsége, hogy a nem megfelelő magatartás ellen valamilyen intézkedést hoznak. Megjegyzendő továbbá, hogy $(1-p) + p$ nem feltétlenül adódik össze 1-re, mivel a két kifejezést egymástól függetlenül különböző szereplők határozzák meg.

⁴ Az amerikai alkotmány 14th. módosítását 1868-ban fogadták el, és az volt a célja, hogy a törvények egyenlő védelmét biztosítsa minden amerikai állampolgár számára. Néha azt állítják, hogy körülbelül egy évszázadba telt, mire a hatása megmutatkozott.

⁵ Könnyen elképzelhető, hogy egy ilyen alkotmányt nem betartó kormány még a lakosság nagyobb részei körében is igen népszerű lehet.

⁶ Hayo és Voigt (2016) megállapította, hogy a hatalom szabálytalan eszközökkel történő elérése szignifikánsan korrelál a bírói függetlenség alkotmányosan garantált szintjének változásával.

⁷ Az intézményi közgazdászok (tágra értelmezve) hosszú időn keresztül az intézmények jelentőségét hangsúlyozták, és ezzel implicit módon alábecsülték a személyes tulajdonságok potenciális jelentőségét. A közelmúltban ez megváltozott. Jones és Olken (2005) például kimutatta, hogy egy vezető váratlan halála jelentős hatással lehet az ország növekedésére. Dollar *et al.* (2001) azt találta, hogy a női parlamenti képviselők nagyobb aránya szignifikánsan korrelál a korrupció alacsonyabb szintjével. Göhlmann és Vaubel (2007) a központi bankárok szakmai háttérének az inflációra gyakorolt hatását elemzi. Dreher *és társai* (2008) bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a politikusok szakmai háttéré hatással van a piacliberalizáló reformok végrehajtásának valószínűségére. Besley és Reynal Querol (2011) kimutatták, hogy a demokráciákat átlagosan magasabban képzett vezetők irányítják, mint az autokráciákat.

⁸ Brennan és Hamlin olyan szelekciós mechanizmusokra helyezi a hangsúlyt, amelyek valószínűleg erényes embereket vonzanak a politikába. Másokat az érdekelt, hogyan lehet tehetséges vagy kompetens embereket a politikába vonzani. Kantorowicz (1927, 53) egy nagyon korai hozzájárulásában arról számol be, hogy egy gyenge parlament képtelen tehetséges embereket vonzani. Egy ad hoc hipotézis lehet, hogy a szövetségi államalakulatok termékeny gyakorlóterepet biztosítanak a politikusok számára, akik állami szinten bizonyíthatják rátermettségüket, mielőtt szövetségi szinten felelősséget vállalnának.

⁹ Megjegyzendő, hogy az alkotmányok az eliten belüli különböző frakciókat is szolgálhatják, hogy összehangolják viselkedésüket, és ezáltal csökkentik annak valószínűségét, hogy a nem elithez tartozó ellenállás sikeres lesz (az alkotmányok lehetséges funkcióival az autoriter rendszerekben Ginsburg és Simpser 2014 foglalkozik).

¹⁰ Ennek empirikus figyelembevételének egyik módja lehet az etno-nyelvi frakcionáltság mérése, amely annak valószínűségét méri, hogy két véletlenszerűen kiválasztott egyén egy társadalomból nem ugyanazt a nyelvet beszéli, nem ugyanazt a vallást követi, vagy nem ugyanahhoz az etnikai csoporthoz tartozik.

¹¹ Természetesen a médiaszabadság mértéke a kormányzati magatartástól is függ. Ezt figyelembe kell venni a feltételezések empirikus értékelésénél.

¹² Widner (2005) megállapítja, hogy a világ egyes részein, például Afrikában, az amerikai kontinensen és a csendes-óceáni térségben a ratifikáció utáni erőszak szintje összefügg a szövegezési folyamatban való részvétel mértékével. Voigt (2004) számos hipotézist tartalmaz az alkotmányozásban való széles körű részvétel lehetséges hatásairól, beleértve az alkotmány betartásának valószínűségét. Ginsburg *et al.* (2009) egy empirikus tanulmány, amely számos, a korábbi tanulmányokban kidolgozott feltételezést tesztl.

¹³ Azzal is lehet érvelni, hogy egyes vétójátékosok számára közömbös lehet a meg nem felelés, sőt, bizonyos esetekben még támogatják is azt. Interakciós helyzetük ekkor lényegében a Weingast (1997) által javasolt játékkal írható le: ragaszkodhatnak az alkotmány betartásához, mert ha nem szolidárisak azokkal, akik most megtagadják, az ahhoz vezethet, hogy egy másik esetben, amikor a jogaimat megsértik, nem szolidárisak azokkal. Itt is az a kérdés, hogy léteznek-e a szolidaritás bizonyos normái vagy sem. Amikor ezt a hipotézist empirikusan teszteljük, érdemes explicit különbséget tenni az intézményi és a tényleges vétószerelők között. Ha egy törvényhozás kétkamarás, és mindkét házban bele kell egyeznie az új törvényhozásba, akkor két intézményes vétójátékosunk van. Ha ez egy olyan rendszerben történik, ahol a pártok nagyon fegyverezettek, és ugyanaz a párt mindkét házban többségben van, akkor célszerű lehet, ha ezt csak egy tényleges vétójátékosnak tekintjük. Szerencsére ez a különbségtétel néhány mutatóban, például Henisz (2000) mutatójában kifejezett elismerésre talált, és így nem jelent akadályt az empirikus teszteknek.

¹⁴ Lin /Ginsburg (2015) leírja, hogy az alkotmányossági felülvizsgálat hiánya milyen hatásokkal jár Kínában.

¹⁵ India közérdekű jogszabályai figyelemre méltó kivételt képeznek.

¹⁶ Van némi bizonyíték arra, hogy a nemzetközi szervezetekben való tagságnak vannak bizonyos hatásai. Dreher és Voigt (2011) kimutatták, hogy a nemzetközi szervezetekben való tagság növeli

---

egy ország hitelességét. Dreher et al. (2015) azt mutatják, hogy a nemzetközi szervezetekben való tagság magasabb befelé irányuló közvetlen külföldi tőkebefektetésekhez vezet.

¹⁷ Természetesen a jogtudósok között fontos vita folyik a hazai és a nemzetközi jog viszonyáról. Foglalkoznak azzal a kérdéssel is, hogy a kettő ütközése esetén melyik jog tekintendő felsőbbrendűnek.

¹⁸ Az Európai Uniót gyakran nem nemzetközi, hanem nemzetek feletti szervezetnek tekintik. A mi kontextusunkban azonban ez a különbség lényegtelen.

¹⁹ Voigt (2019) tárgyalja, hogy a jelenlegi szerződés milyen korlátokat szab annak érdekében, hogy az EU szankciókat nem alkalmazó tagállamok megfeleljenek a jogállamiság elvének, valamint javaslatot tesz arra, hogyan lehetne ezeket a hiányosságokat csökkenteni.

²⁰ Olson (1965) három olyan feltételt azonosított, amelyek elősegítik a manifeszt érdekcsoportok kialakulását.

²¹ Az International Encyclopedia of the Social Sciences (2007) az értékeket úgy határozza meg, mint "[...] a kívánatosról alkotott elképzelések, amelyek befolyásolják a szelektív viselkedést. Az értékek nem azonosak a viselkedési normákkal. [...] Az értékek a kívánatosság normái, amelyek sokkal inkább függetlenek a konkrét helyzetektől. Ugyanaz az érték számos konkrét norma viszonyítási pontja lehet; egy adott norma több elválasztható érték egyidejű alkalmazását jelentheti". Az értékek nem azonosak az intézményekkel. De sok belső intézmény az értékeken és a normákon alapul. A helyes viselkedésre vonatkozó elképzelések feltételezik az ilyen intézményeket. A normatív elképzelésekkel nem összeegyeztethető viselkedést harmadik személyek szankcionálják.

²² Természetesen felmerülhet a kérdés, hogy a bizalom valóban exogén-e. Vannak olyan járványtani tanulmányok, amelyek azt mutatják, hogy az Egyesült Államokba bevándorlók második generációjának bizalmi szintje nagyon hasonló a szüleik származási országához, amit gyakran a bizalmi szintek ragadós voltát alátámasztó bizonyítékként értelmeznek. Bjørnskov és Voigt (2014) kimutatták, hogy a bizalmi szintek negatívan korrelálnak az alkotmányok hosszával, mintha azok a társadalmak, amelyekben az emberek nem bíznak egymásban, a bizalom helyettesítésére minden kényszert kifejezetten le akarnának írni.

²³ Ariely (2011) azt a kérdést teszi fel, hogy a "kulturális patriotizmus" - mint a mérsékelt kulturális alapú nacionalizmus egy formája - és az "alkotmányos patriotizmus" hogyan függ össze az emberek nemzeti tagságról alkotott felfogásával, és megállapítja, hogy a kulturális patriotizmus korrelál az etnikai, kulturális és politikai kritériumokkal, míg az alkotmányos patriotizmus csak a politikai kritériumokkal.

²⁴ A mexikói elnök csak egy ciklusra szól. Az alkotmánynak való megfelelését a PRI biztosíthatta, amely 1928 és 2000 között megszakítás nélkül elnökölt. Ugyanakkor gyakran állítják, hogy a mexikói elnökök az utolsó hivatali éveiket arra használják fel, hogy családtagjaik és barátaik számára vonzó pozíciókat szerezzenek az államapparátuson belül. A közjegyzők - amelyek nagyon jó üzletnek számítanak - különösen hírhedtek arról, hogy a barátoknak és a családtagoknak osztogatják őket. Azt is állítják, hogy néhány privatizált vállalatot az elnökök barátainak adtak nagyon kedvező feltételekkel, a leghírhedtebb eset a nemzeti telefontársaság Carlos Slimnek való átadása.

²⁵ A lemondás alternatívája az alkotmány olyan mértékű módosítása, hogy a jelenlegi elnök hivatalában maradhasson. Ezzel a lehetőséggel itt nem foglalkozunk.

²⁶ Az elnöki rendszerek be nem tartását okozó rendszerek azonosítása azonban kihívást jelent, mivel a kormányzati formát endogén módon választják, és nem véletlenszerűen oszlik meg a világon (Cheibub 2007). Hayo és Voigt (2010) arról számol be, hogy az elnöki rendszerek kisebb valószínűséggel vallanak kudarcot, mint a parlamenti rendszerek.

²⁷ *A de jure* mutatóban szereplő változók közül azonban nem minden változót kodifikáltak alkotmányos szinten.

²⁸ Természetesen *de jure/de facto* szakadék akkor is kialakulhat, ha az alkotmányozó államok több hatalmat szívnak magukba, mint amennyit az alkotmányban kiosztottak nekik.

²⁹ Az alkotmányos jogok tekintetében Law és Versteeg (2013) az ilyen országokat "túlteljesítő országoknak" nevezi.

³⁰

Hivatkozások

Hivatkozások

Alesina, A., Cassidy, T., & Troiano, U. (2015). Öreg és fiatal politikusok. *Economica*.

-
- Ariely, G. (2011). Alkotmányos patriotizmus, liberális nacionalizmus és a nemzethez tartozás: An empirikus értékelés. *Acta Politica*, 46(3), 294-319.
- Arzaghi, M., & Henderson, J. V. (2005). Miért decentralizálják az országok a költségvetést. *Public economics*, 89(7), 1157-1189.
- Ben-Bassat, A., & Dahan, M. (2008). Szociális jogok az alkotmányban és a gyakorlatban. *Journal Comparative Economics*, 36(1), 103-119.
- Berkowitz, D., Pistor, K., & Richard, J. F. (2003). Gazdasági fejlődés, törvényesség és a transzplantációs hatás. *European economic review*, 47 (1), 165-195.
- Besley, T., & Reynal-Querol, M. (2011). A demokráciák képzetesebb vezetőket választanak?. *Vence review*, 105(3), 552-566.
- Bjornskov, C., & Voigt, S. (2014). Alkotmányos szóbeliség és társadalmi bizalom. *Public Choice*, 161(1-2), 91-112.
- Blasi, G. J., & Cingranelli, D. (1996). Segítenek-e az alkotmányok és intézmények az emberi jogok védelmében. *Emberi jogok és fejlődő országok*, 223-237.
- Blume, L., & Voigt, S. (2007). Az emberi jogok gazdasági hatásai. *Kyklos*, 60(4), 509-538.
- Blume, L., Müller, J., & Voigt, S. (2009). A közvetlen demokrácia gazdasági hatásai - egy első értékelés. *Public Choice*, 140(3-4), 431-461.
- Blume, L., & Voigt, S. (2013). Az alkotmányos költségvetési intézmények gazdasági hatásai. *Journal of Political Economy*, 236-25129,.
- Bohn, H., Inman, R., Balanced-budget 1996. rules and public deficits: *Rochester Conference Series on Public Policy* 13-7645,.
- Brennan, G., & Hamlin, A. (2000). *Demokratikus eszközök és rágyak.* *Cambridge*
- Brennan, G., & Kliemt, H. (1994). Véges életek és társadalmi intézmények. *Kyklos*, 47(4), 551-71.

-
- Brewster, R. (2009). Az állam hírnevének kibontása. *Harv. Int'l LJ*50,, 231.
- Buchanan, J., Wagner, R., *Democracy*1977. in *Deficit. Lord Keynes öröksége*. Liberty Fund, Indianapolis.
- Burke, E. (1909). *Gondolatok a francia forradalomról*. The ~~His~~
- Caruso, G., Scartascini, C., & Tommasi, M. (2015). Mindannyian ugyanazt a játékot játsszuk? Az alkotmányok ~~g~~hatásai az intézményesülés mértékétől függnnek. *European J of Political Economy*, 212-22838,.
- Chilton, A. S., & Versteeg, M. (2015). Do Constitutional Rights Make a Difference?. *Am J Political Science*.
- Chilton, A., & Versteeg, M. (2017). Jogok erőforrások nélkül: Az alkotmányos ~~g~~hatása a szociális kiadásokra. *The Journal of Law and Economics*,60 (4), 713-748.
- Dal Bó, E., & Finan, F. (2018). Előrelépések és perspektívák a politikai szelekció tanulmányozásában. ~~4~~ *Review of Economics*,10 , 541-575.
- Dal Bó, E., Finan, F., Folke, O., Persson, T., & Rickne, J. (2017). Ki lesz politikus? *Quarterly Journal of Economics*,132 (4), 1877-1914.
- Davenport, C. A. (1996). "Alkotmányos ígéreték" és elnyomó valóság: A Cross-National ~~is~~Series Investigation of Why Political and Civil Liberties are Suppressed. *The Journal of Politics*, 58(3), 627-. 654.
- Dollar, David, Fisman, R., Gatti, R. (2001). Valóban a nők a szebbik nem? Korrupció és ~~in~~ kormányzatban. *Journal of Economic Behavior & O*6(4):423-429.
- Downs, G. W., & Jones, M. A. (2002). Reputáció, megfelelés és nemzetközi jog. *The J. Legal Studies*, 31(S1), S95-S114.
- Dreher, Axel, Lamia, M., Lein, S., Somogyi, F. (2008). A politikai vezetők szakmájának ~~é~~reformok bevezetésének hatása. *Journal of Comparative Economics* 37(1):169-193.

-
- Dreher, A., & Voigt, S. (2011). Növeli-e a nemzetközi szervezetekben való tagság a kormányok hitelességét? A hatáskörök átruházásának hatásainak vizsgálata. *Journal of Comparative Politics* 11(3), 326-348.
- Dreher, A., Mikosch, H., & Voigt, S. (2015). A tagságnak megvannak a maga kiváltságai - A nemzetközi szervezetekben való tagság hatása a közvetlen külföldi befektetésekre. *World Development*, 346-35866.
- Eisenstadt, T. A., LeVan, A. C., & Maboudi, T. (2015). When talk trumps text: A tanácskozás demokratizáló alkotmányozás során, 1974-2011. *American Political Science Review*, 109(03), 592-612.
- Elkins, Z., Ginsburg, T. & Melton, J. (2009). *The Endurance of Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elkins, Z., T. Ginsburg & J. Melton (2016). Idő és alkotmányos hatékonyság. In: T. Ginsburg & A. Huq (szerk.): *Assessing Constitutional Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 233-267.
- Elster, J. (2000). Vitatkozás és alkudozás két alkotmányozó közgyűlésben. *University Journal of Constitutional Law* 2:345-421.
- Elster, J. (2000). *Ulysses unbound: Tanulmányok a szabadság korlátokról*. Cambridge University Press.
- Feld, L. P., & Voigt, S. (2003). Gazdasági növekedés és bírói függetlenség: Cross-Country Evidence using a new set of indicators. *European Journal of Political Economy*, 19 (3), 497-527.
- Ferejohn, J. (1986). Incumbent Performance and Electoral Control." (A hivatalban levők teljesítménye és a választási ellenőrzés). *Public Choice* 50:5-25.
- Ferejohn, J., Rakove, J. N., & Riley, J. (szerk.). (2001). *Alkotmányos demokratikus uralom*. Cambridge University Press.
- Galasso, V., & Nannicini, T. (2015). Így zárva: Politikai szelekció arányos rendszerekben. *Journal of Political Economy*, 260-27340.
- Gavison, R. (2002). Mi tartozik egy alkotmányba? *Alkotmányos politikai* 13(1), 89.105.
- Gerber, E. R., Lupia, A., McCubbins, M. D., & Kiewiet, D. R. (2001). *Hogyan reagál az állami kormányzat a közvetlen demokráciára*. Prentice Hall.

-
- Ginsburg, T. (2003). *Bírósági felülvizsgálat az új demokráciákban: Alkotmánybírók ázsiai ügyekben*. Cambridge University Press.
- Ginsburg, T., & Huq, A. (szerk.). (2016). *Az alkotmányos értékelés*. Cambridge University Press.
- Ginsburg, T., Elkins, Z., & Blount, J. (2009). Számít-e az alkotmányozás folyamata? *Review of Law and Social Sciences*, 5(5).
- Ginsburg, T., Melton, J., & Elkins, Z. (2010). A vezetői cikluskorlátok kijátszásáról. *Wm. & M. Rev.*, 52, 1807.
- Ginsburg, T., Lansberg-Rodriguez, D., & Versteeg, M. (2012). Mikor kell megdönteni a kormány ellenálláshoz való jog a világ alkotmányaiban. *UCLA L. Rev.*, 60, 1184.
- Ginsburg, T., & Simpsen, A. (szerk.). (2014). *Alkotmányok*. Cambridge University Press.
- Göhlmann, S., Vaubel, Roland (2007). A bankárok oktatási és szakmai háttere és annak hatása az inflációra: An Empirically Analysis. *European Economic Review* 51:925-41.
- Greve, M. S. (2000). A kooperatív föderalizmus ellen. *Mis. LJ* 70, , 557.
- Gutmann, J., & Voigt, S. (2017). Miért fogadjunk el szövetségi alkotmányt? És miért decentralizálnak? - Meghatározó tényezők egy új adathalmaz alapján.
- Gutmann, J., & Voigt, S. (2018). A bírói függetlenség az EU-ban: egy rejtély. *European Law and Economics*, 1-18.
- Gutmann, J., & Voigt, S. (2019a). *A de jure és a de facto bírói közösségi kapcsolatról*
- egy globális rejtély? A Louvain-La-Neuve-ben szeptemberben tartott előadás. 2018.
- Gutmann, J., & Voigt, S. (2019b). Militáns alkotmányosság - ígéretes koncepció az alkotmányos visszalépés valószínűségének csökkentésére? Előadás a Walter Eucken Intézetben, Freiburg, Németország.
- Hagen, J. von, A 1991. Note on the Empirical Effectiveness of Formal Fiscal Restraints. *Public Economics* 199-21044,.

-
- Hagen, J. von, Kölsch, G. (1992). *Eljárások és költségvetési teljesítmény az Európai Közösségekben*. Economic Papers Center 96, for German and European Studies, University of California, Berkeley.
- Hardin, R. (1989). Miért alkotmány? in: Grofman, B. és D. Wittman (szerk.). *The Old and the New Institutionalism*. New York: Agathon Press, 100-20.
- Hayek Friedrich, A. V. (1960). *A szabadság alkotmánya*. Chicago: Chicago: University of Chicago Press.
- Hayo, B., & Voigt, S. (2007). A tényleges bírói függetlenség magyarázata. *Journal of Law and Economics*, 27(3), 269-290.
- Hayo, B. & Voigt, S. (2018).. A de jure és a bírói függetlenség hosszú távú és dinamikus kapcsolatáról. Mimeo: Marburgi és Hamburgi Egyetemek.
- Hein, M. (2018). Az alkotmányos megerősítési záradékok adatállománya. Göttingeni Egyetem. Elérhető: <https://sites.google.com/view/michaelhein/research/replication-data>.
- Henisz, W. (2000). A gazdasági növekedés intézményi környezete. *Economics and Politics*, 12(1), 1-31.
- Hollyer, J. R., & Rosendorff, B. P. (2011). Meghosszabbítják-e az emberi jogi megállapodások az autokratikus ratifikátorok hivatali idejét. *NYUJ Int'l L. & Pol.*, 44, 791.
- Huntington, S. P. (1982). Amerikai eszmék kontra amerikai intézmények. *Political Science Quarterly*, 97(1), 1-37.
- Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). *Modernizáció, kulturális demokrácia: Az emberi fejlődés szekvenciája*. Cambridge University Press.
- Jones, B., Olken, B. (2005). Do Leaders Matter? Nemzeti vezetés és növekedés a második világháború óta. *Quarterly Journal of Economics* 835-864.
- Kantorowicz, H. (1927). Az új német alkotmány elméletben és gyakorlatban. *Economica*, (19), 32.
- Keith, L. C. (2002). Az egyéni emberi jogokra vonatkozó alkotmányos rendelkezések (1977-1996): "kirakatrendezésnél?". *Political Research Quarterly*, 55(1), 111-143.

-
- Kiewiet, D., Szakaly, K., A hitelfelvétel alkotmányos 1996. korlátai: Az államkötvények elemzése eladásosodás. *Journal of Law, Economics & Organization* 9(2),
- Law, D. és M. Versteeg (2013). Színlelt alkotmányok. *California Law Review*. 101(4):863ff.
- Leeson, P. T. (2011). Kormány, klubok és alkotmányok. *Journal of Law & Organization*, 80 (2), 301-308.
- Lindquist, S. A., & Cross, F. B. (2009). A bírói mérvé. New York: Loewenstein, K. (1937a). Militáns demokrácia és alapvető jogok, I. *American Political Science Review*, 31 (3), 417-432.
- Loewenstein, K. (1937b). Militáns demokrácia és alapjogok, II. *American Review*, 31 (4), 638-658.
- Lorenz, A. (2005); Hogyan mérjük az alkotmányos merevséget - négy fogalom és két alternatíva, *Journal of Theoretical Politics* 17(3):339-61.
- Lutz, D. (1994); Toward a Theory of Constitutional Amendment, *American Review*, 88(2):355-70.
- Ljyphart, Arend (1999); A demokrácia mintái: Alkotmányos merevség - feltehetően más könyvekben is szerepel a konszenzusos vs. többségi rendszerről].
- Melton, J., & Ginsburg, T. (2014). Tényleg számít a bírói függetlenség de jure? Abírói függetlenség magyarázatainak újraértékelése. *Journal of Law and Courts*, 2(2), 187-217.
- Metelska-Szaniawska, K. (2016). Posztoszocialista alkotmányok: The De Jure-De Facto Gap, Its Hand Determinants. In *Paper presented the European 2016 Public Choice Society Annual Conference in Freiburg* (pp. 30-03).
- Müller, J. W. (2009). *Alkotmányos patriotizmus*. Princeton University Press.
- Müller, J. W. (2012). Militáns demokrácia. In *The Oxford Handbook of Law*.
- Niskanen, W. A. (1990). Az alkotmányos szabályok túlélését befolyásoló feltételek. *Economy*, 1(2), 53-62.

-
- Olson, M. (1965). *A kollektív cselekvés logikája. Csoportok elmélete.*
- Przeworski, A. (1991). *A demokrácia és a piac: Gazdasági reformok Kelet-Európában és Latin-Amerikában.* Cambridge University Press.
- Rasch, B.E., R. Congleton (2006); Alkotmánymódosítási eljárások, in: R. Congleton & B. Swedenborg (szerk.): *Democratic Constitutional Design and Public Policy - Analysis and Evidence*, Cambridge: MIT Press.
- Riker, W. (1964). *Föderalizmus: Eredet, működés.* Boston: Little Brown.
- Sager, L. G. (1978). Méltányos intézkedés: a nem erőltetett alkotmányos normák jogi státusza. *Review*, 1212-1264.
- Scharpf, F. (1991). Kann es in Europa eine stabile föderale Balance geben? (Thesen), in: R. Wildenmann (szerk.): *Staatsverdung Europas? - Optionen für* Baden-Baden: Nomos, 415-28.
- Schelling, T. C. (1980). *A konfliktus stratégiája.* Harvard University Press.
- Svolik, M. W. (2015). Mely demokráciák lesznek tartósak? Puccsok, hivatalban lévő hatalomátvételek és demokratikus konszolidáció dinamikája. *British Journal of Political Science*, 45 (4), 715-738.
- Todd, E. (1985). *Az ideológia magyarázata: Family and Social Systems (Család, szexualitás és társadalmi kapcsolatok a múltban).* Oxford: Blackwell.
- Todd, E. (2018). *Traurige Moderne.* München: Beck.
- Vanberg, G. (2011). Anyag kontra eljárás: Alkotmányos végrehajtás és alkotmányos választás. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 80(2), 9
- Voigt, S. (1999). "Breaking with the Notion of Social Contract: Constitutions as Based on Spontaneously Arising Institutions", *Constitutional Political Economy*, 17, 283-300.
- Voigt, S. (2004). "A nép részvételének következményei az alkotmányos választásokban - Összehasonlító elemzés felé." In: A nép részvételének következményei az alkotmányos választásokban: A.v. Aaken, Chr. List és Chr. Luetge (szerk.): *Deliberation and Decision*, Economics, Constitutional Theory, and Deliberative Democracy, Aldershot: Ashgate, pp. 199-229.

Voigt, S. (2019). "A jogállamiság komolyan vétele - Hogyan ápolhatná az EU saját értékeit?". ILE Working Paper Series No University24. of Hamburg, Institute of Law and Economics. Elérhető a következő címen: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:zbw:ilewps:24>.

Wagner, R. és J. Gwartney (1988). Public Choice and Constitutional Order. In: Gwartney, J. & Wagner, R. E. (szerk.). *Közválasztás és alkotmányos közgazdaságtan* (6. kötet). Jai Pr., 29-56.

Weingast, B. R. (1997). A demokrácia és a jogállamiság politikai alapjai. *Science review*, 91(02), 245-263.

Widner, J. (2005). Alkotmányírás és konfliktusmegoldás. *The Round Table*, 94(381), 503-518.

1. táblázat: Tervezési tényezők/környezeti tényezők Releváns szereplők

		Színészek		
		Vétójátékosok	Külföldi szereplők	Polgárok
Tervezési tényezők	Anyag			
	Eljárás			
Környezeti tényezők	Alkotmányos történelem			
	Földrajz, éghajlat			
	Közös értékek és normák			
	Bizalom			